

2021-01

þÿ — ‘ ½ Ä 1 Ã Ä ± Ã 1 ± 0 ® ” Á ¬ Ä . Ä É ½ š
þÿ 0 ± 1 Ä ± ‘ ½ Ä - À o 1 ½ ± Ä É ½ “ µ Á ¼ ±
þÿ ½ o ¼ ì — Á ± 0 » µ - o Å Ä . ½ À µ Á - o ´ o

þÿ ” µ Á ½ µ 0 Ä Ã ® , œ ¬ Á , ±

þÿ Á ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ä Ä ç Á - ± Å , £ Ç ç » ® • À 1 Ä Ä . ¼ î ½ ¥ ³ µ - ± Å , ± ½ µ À 1 Ä Ä ® ¼ 1 ç • µ ¬ À ç »

<http://hdl.handle.net/11728/11834>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ
ΣΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

**«Η Αντιστασιακή Δράση των Κρητικών και τα
Αντίποινα των Γερμανών στο νομό Ηρακλείου την
περίοδο 1941-1945».**

ΔΕΡΝΕΚΤΣΗ ΜΑΡΘΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ
ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**«Η Αντιστασιακή Δράση των Κρητικών και τα
Αντίποινα των Γερμανών στο νομό Ηρακλείου την
περίοδο 1941-1945».**

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στη Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις**

ΔΕΡΝΕΚΤΣΗ ΜΑΡΘΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Δερνεκτσή Μάρθα, 2021

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Όνοματεπώνυμο Φοιτήτριας: Μάρθα Δερνεκτσή

Τίτλος Μεταπτυχιακής Διατριβής: *«Η Αντιστασιακή Δράση των Κρητικών και τα Αντίποινα των Γερμανών στο νομό Ηρακλείου την περίοδο 1941-1945»*

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Αντώνης Κλάψης, Επίκουρος Καθηγητής,

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Γιώργος Γεωργής, Καθηγητής,

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κυριάκος Ιακωβίδης, Λέκτορας,

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η Δερνεκτσή Μάρθα, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο *«Η Αντιστασιακή Δράση των Κρητικών και τα Αντίποινα των Γερμανών στο νομό Ηρακλείου την περίοδο 1941-1945»*, αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Η Δηλούσα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Για την κατάληψη της Κρήτης, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Γερμανοί έθεσαν σε εφαρμογή το σχέδιο «Ερμής», που προέβλεπε σφοδρό βομβαρδισμό των αεροδρομίων Μάλεμε (Χανίων), Ηρακλείου και Ρεθύμνου, των λιμανιών Σούδας και Ηρακλείου, καθώς και την εξουδετέρωση των ελληνο-βρετανικών δυνάμεων από επίλεκτη μονάδα αλεξιπτωτιστών. Η γερμανική επίθεση κατά της Κρήτης άρχισε το πρωί της 20ής Μαΐου 1941. Στο Ηράκλειο, κάτοικοι των χωριών συγκεντρώνονταν σε ομάδες και κατευθύνονταν προς τα σημεία καθόδου των αλεξιπτωτιστών και προς την πόλη για να την υπερασπιστούν μέχρι την παράδοσή της στις 29 Μαΐου. Ο ντόπιος πληθυσμός, με τη πλειοψηφία των Κρητικών ανδρών αποκομμένων στην κατακτημένη Ελλάδα, έδωσε ένα αγώνα συνειδητό, σκληρό, αλλά άνισο. Η αντίσταση του Κρητικού λαού εκδηλώνεται με τη πτώση των πρώτων αλεξιπτωτιστών και συνεχίζεται αμείωτη σε όλο το διάστημα της γερμανικής κατοχής, με την ένορκη και ένοπλη δημιουργία των αντάρτικων ομάδων στο νομό Ηρακλείου. Η αντίσταση αυτή του άμαχου πληθυσμού, που συναντάται για πρώτη φορά στον ελλαδικό χώρο επιφέρει πολλά πλήγματα και δημιουργεί σοβαρά προβλήματα στον κατακτητή. Οι άμεσες προτεραιότητες των μυστικών οργανώσεων, την πρώτη περίοδο της κατοχής, ήταν η σύνδεση με το Συμμαχικό Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής, η περίθαλψη και φυγάδευση ξένων και Ελλήνων στρατιωτών, καθώς και ο συντονισμός τους μέσα από μια κοινή οργάνωση και δράση. Θα συγκροτηθεί το ΕΑΜ και στη συνέχεια ως αντίπαλο δέος η ΕΟΚ (Εθνική Οργάνωση Κρήτης). Θα αρχίσουν την κατασκοπευτική τους δράση, με την αποστολή πληροφοριών στη Μέση Ανατολή. Οι συντονισμένες εκτελέσεις συνεργατών των Γερμανών από την κρητική αντίσταση, με τη συνεργασία Άγγλων συνδέσμων, σε συνδυασμό με τις επιτυχημένες δολιοφθορές στα αεροδρόμια Ηρακλείου και Καστελίου από Έλληνες και Συμμάχους σαμποτέρς, τον Ιούνιο του 1942, θα προκαλέσουν ως αντίποινα την εκτέλεση 62 ομήρων. Το καλοκαίρι του 1943, καθώς άλλαζε η έκβαση του πολέμου υπέρ των Συμμάχων, οι αντάρτικες ομάδες επανεμφανίζονται πιο δυναμικά. Θα συγκρουστούν με τα γερμανικά στρατεύματα στις μάχες στις Κουτσουνάρες, στο Τραχήλι και στην Κάτω Σύμη. Η τελευταία επέφερε σκληρά αντίποινα σε βάρους του άμαχου πληθυσμού, με την ισοπέδωση των χωριών της επαρχίας Βιάννου και την εκτέλεση 461 κατοίκων. Η κατάσταση θα χειροτερέψει εις βάρους των κατοίκων, όταν στις 25 προς 26 Απριλίου 1944 θα λάβει χώρα η απαγωγή του στρατηγού Κεϊρε, στις Αρχάνες και στις 6 Αυγούστου 1944 θα πραγματοποιηθεί στη Δαμάστα το τελευταίο σαμποτάζ. Οι Γερμανοί,

πεπεισμένοι για τη βοήθεια που προσέφεραν οι κάτοικοι των χωριών στους αντάρτες και στους Άγγλους συνεργάτες τους, θα οργανώσουν μεγάλη επιχείρηση εξερεύνησης του Ψηλορείτη για τον εντοπισμό των αντιστασιακών. Κατά τη διάρκειά της θα προβούν σε εκτελέσεις ανθρώπων ανεξαρτήτου φύλου και ηλικίας και θα ισοπεδώσουν χωριά στους πρόποδες του βουνού. Η σταδιακή αποχώρηση των Γερμανών από το νομό Ηρακλείου, το Σεπτέμβριο του 1944 θα σηματοδοτήσει μια κρίσιμη περίοδο. Τα γερμανικά στρατεύματα θα εγκαταλείψουν στις 11 Οκτωβρίου 1944 την πόλη του Ηρακλείου, στην οποία θα εισέλθουν οι αντιστασιακές ομάδες. Ο εμφύλιος πόλεμος στο νομό θα αποτραπεί με τη συμβολή της στρατιωτική διοίκησης και των ηγετών των αντιστασιακών οργανώσεων, οι οποίοι σε σύσκεψή τους θα αποφασίσουν τη δημιουργία Εθνικού στρατού, τη στελέχωσή του από άνδρες και των δύο παρατάξεων (ΕΟΚ-ΕΑΜ) και ταυτόχρονα τη διάλυση των αντάρτικων ομάδων.

ABSTRACT

During the World War II, the Germans in order to conquer Crete formulated the project "Hermes", planning to bomb the airports of Maleme (Chania), Heraklion and Rethymnon, the ports of Souda and Heraklion, in order to defeat the British-Greek forces, by employing a selected unit of paratroopers. The German attack on Crete began on the morning of May 20th, 1941. Villagers in Heraklion organised groups, led by the paratroopers' descent, in order to defend the city, until it surrendered on May 29th. The local population, with the majority of Cretan men trapped in the conquered Greece, offered a gallant and difficult defence, but they were outnumbered. The resistance of the Cretan people defended itself with the descent of the first German paratroopers and continued this operation throughout the German occupation. People were armed and sworn under oath to the guerrilla groups in the prefecture of Heraklion. This resistance of the civilian population, encountered for the first time in Greece, inflicted many blows and serious problems to the enemy. The immediate priorities of the secret organizations, during the first period of the occupation, were the communications with the Allied Headquarters in the Middle East, the medical care and fleeing of Foreign and Greek soldiers, as well as, their cooperation as an organization with common objectives. EAM was formed, as an awe-inspiring rival of the EEC (National Organization of Crete). Their espionage activities began by sending information to the Middle East. The coordinated executions of German collaborators by the Cretan resistance, with the cooperation of English allies and the successful sabotage at the airports of Heraklion and Kastelli organised by Greek and Allied saboteurs in June 1942, caused the retaliation and led to the execution of 62 prisoners. In the summer of 1943, as the outcome of the war changed in favour of the Allies, the Resistance reappeared more forceful. Later, they would confront the German troops in the battles of Koutsounares, Trachili and Kato Symi. The outcome of the last battles would cause retaliation against the civilian population, such as the demolishing of the villages in the province of Viannos and the execution of 461 inhabitants. The situation would become worse for the inhabitants, with the abduction of General Kreip in Archanes on the 25th to the 26th of April 1944. The last sabotage would take place in Damasta on the 6th of August, 1944. The Germans, convinced with the help the villagers offered to the Resistance and their British collaborators, would organise a large expedition to explore Psiloritis mountain, so as to locate them. During the expedition, they would execute people of any gender and age and demolish villages at the foot of the mountain. The gradual withdrawal of the Germans from the

prefecture of Heraklion in September, 1944 would mark a critical period. The German troops would withdraw from the city of Heraklion on October 11th, 1944, after which the Resistance Groups entered. The civil war in the prefecture would be prevented by the military administration and the leaders of the Resistance Groups would result in the formation of a National Army, enrolling men of both organisations (EEC-EAM) and the simultaneous disbanding of the guerrilla groups.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1-2
1. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	3-8
1.1 Η γερμανική εισβολή	
1.2 Η συνθηκολόγηση στο Ηράκλειο	
2. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ	9-13
2.1 Οι πρώτες μυστικές οργανώσεις	
2.2 Η σύνδεση της Κρήτης με τη Μέση Ανατολή και την εξόριστη ελληνική Κυβέρνηση	
3. Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ.....	14-20
3.1 Τα πρώτα συμμαχικά σαμποτάζ	
3.2 Οι μάχες στις Κουτσουνάρες και στο Τραχήλι	
4. ΤΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ.....	21-30
4.1 Το ολοκαύτωμα της Βιάννου	
4.2 Η απαγωγή του στρατηγού Χάινριχ Κράϊπε	
4.3 Το σαμποτάζ της Δαμάστας	
4.4 Η μεγάλη εξερευνητική επιχείρηση των Γερμανών στον Ψηλορείτη	
5. Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	31-35
5.1 Η αποχώρηση των Γερμανών	
5.2 Η αποτροπή των «Δεκεμβριανών»	
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	36-37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	38-41
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	42-45

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Κρητική Αντίσταση, την περίοδο 1941- 1945, αποτελεί ένα θέμα που αξίζει ιδιαίτερης προσοχής, καθώς ο τρόπος με τον οποίο οργανώθηκε έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαμόρφωση της ταυτότητας πολλών Κρητικών, παρουσιάζοντας την ξεχωριστή σχέση του νησιού με την έννοια της ελευθερίας και της εθνικής συνείδησης. Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθούν η δράση των αντιστασιακών ομάδων στο νομό Ηρακλείου, οι οποίες δημιουργήθηκαν μετά την κατάκτηση της Κρήτης από τους Γερμανούς και τα αντίποινα που ακολούθησαν σε βάρος του ντόπιου πληθυσμού. Αφορμή για την επιλογή του θέματος αποτέλεσε η διαμονή μου στις Μοίρες Ηρακλείου και οι ιστορίες που οι κάτοικοι της περιοχής και οι απόγονοι των αγωνιστών διηγούνται με αίσθημα περηφάνιας αναφορικά με τη συγκεκριμένη περίοδο. Αυτή ακριβώς η ύπαρξη πληθώρας πληροφοριών και αφηγήσεων, επιστημονικών ή μη γύρω από την κρητική αντίσταση και τη σημασία της αποτέλεσε κίνητρο προκειμένου να εξεταστούν τα γεγονότα και να διαπιστωθεί η συμβολή των αντιστασιακών ομάδων στην εξέλιξη του πολέμου.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν αναλύονται διεξοδικά οι συμπλοκές των Κρητικών ανταρτών με τα γερμανικά στρατεύματα, καθώς και οι πράξεις αντεκδίκησης των κατακτητών. Στο πρώτο κεφάλαιο θα εξεταστούν το επεκτατικό σχέδιο του Γ' Ράιχ για την κατάληψη της Κρήτης, η Μάχη, η συνθηκολόγηση των Συμμάχων, καθώς και η σθεναρή αντίσταση που επεφύλαξε ο απλός λαός στον γερμανικό στρατό. Το νησί αντιμετωπίστηκε ως φρούριο- ανάχωμα μεταξύ των εδαφών που ελέγχονταν από τις δυνάμεις του Άξονα και εκείνων που ελέγχονταν από τους Συμμάχους. Ας σημειωθεί ότι τέθηκε συγκεκριμένο πλαίσιο, δηλαδή επιχειρείται η ανάλυση των γεγονότων στην περιοχή του νομού Ηρακλείου. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα παρουσιαστεί η ίδρυση των πρώτων μυστικών αντιστασιακών οργανώσεων. Η κρητική αντίσταση αποτέλεσε συνέχεια της Μάχης της Κρήτης. Τοπικοί οπλαρχηγοί, οι οποίοι αρνήθηκαν να παραδώσουν τα όπλα στις κατοχικές δυνάμεις, ήταν αποφασισμένοι να συνεχίσουν τον αγώνα τους για την απελευθέρωση του νησιού από τις βουνοκορφές του Ψηλορείτη, κατορθώνοντας να επικοινωνήσουν και να συνδεθούν με το Συμμαχικό Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής. Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στη δράση των αντάρτικων ομάδων και στις μάχες που δόθηκαν με τα γερμανικά στρατεύματα. Με την ενίσχυση και την εποπτεία των Βρετανών, οι διάσπαρτες αντιστασιακές ομάδες με έδρα τον Ψηλορείτη, εντάχθηκαν στην Εθνική Οργάνωση Κρήτης (ΕΟΚ) και επικεντρώθηκαν σε

αντιστασιακές πράξεις, όπως ήταν η δημιουργία ενός ευρέως δικτύου αντικατασκοπίας, οι εκτελέσεις συνεργατών των Γερμανών, οι δολιοφθορές σε γερμανικά αεροσκάφη και αποθήκες καυσίμων. Η Αντίσταση στην Κρήτη το διάστημα 1941-1945 συνέβαλε στην ήττα του Γερμανού στρατηγού Ρόμελ στο μέτωπο της Βόρειας Αφρικής, καθώς συγκράτησε στο νησί ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις, διακόπτοντας τον ανεφοδιασμό του. Με αυτόν τον τρόπο διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην τελική νίκη των Συμμάχων. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αντιμετωπίσουμε τα αντίποινα των Γερμανών σε βάρος του ντόπιου πληθυσμού ως πράξεις αντεκδίκησης για τη δράση των αντιστασιακών οργανώσεων, με αποκορύφωμα το ολοκαύτωμα της επαρχίας Βιάννου. Κορυφαία στιγμή της Κρητικής Αντίστασης ήταν η περίφημη απαγωγή του στρατηγού Κράιπε, μια παράτολμη κίνηση, η οποία έθιξε το γόητρο των Γερμανών αλλά ταυτόχρονα οδήγησε σε ολοκληρωτικές καταστροφές χωριών και εκτελέσεις κατοίκων. Στο τελευταίο κεφάλαιο θα εστιάσουμε στην αποχώρηση των γερμανικών στρατευμάτων και στην απελευθέρωση του Ηρακλείου αλλά και σε ένα ιδιαίζον ζήτημα, την αποτροπή του Εμφυλίου Πολέμου. Θα διερευνηθούν ο τρόπος και οι παράγοντες που συνέβαλλαν σε αυτό το επίτευγμα. Σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, όπου η Αντίσταση και η Κατοχή συνδέονται με την έναρξη του Εμφυλίου, στην περίπτωση της Κρήτης δεν ισχύει καθώς ο εμφύλιος σπαραγμός αποφεύχθηκε.

Κλείνοντας την Εισαγωγή, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Αναστασία Μπούκη και τον κ. Γιώργο Χαριτάκη για την πολύτιμη βοήθειά τους στην αναζήτηση πρωτογενούς υλικού. Επιπρόσθετα, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην κυρία Αικατερίνη Μακρογιαννάκη και τους κυρίους Αντώνη Χουστουλάκη, Νικόλαο Φασουλά, Ζαχαρία Ζαχαράκη, Μανώλη και Βασίλη Μιχαλάκη, οι οποίοι δέχτηκαν να μιλήσουν για εκείνη την ιδιαίτερα παραγμένη περίοδο της ζωής τους. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντά μου, κ. Αντώνη Κλάνη, για τις συμβουλές, τις διορθώσεις και τη στήριξη που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της μεταπτυχιακής εργασίας.

1. Η ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

1.1 Η γερμανική εισβολή

Στις 6 Απριλίου 1941 οι γερμανικές ένοπλες δυνάμεις πραγματοποίησαν ταυτόχρονη επίθεση κατά της Γιουγκοσλαβίας και της Ελλάδας. Μόλις δέκα μέρες αργότερα, ο επικεφαλής των ελληνικών δυνάμεων στρατηγός Παπάγος ζήτησε από τους Βρετανούς να εκκενώσουν τη χώρα. Στις 27 Απριλίου οι Γερμανοί εισήλθαν στην Αθήνα, την οποία από τις 23 Απριλίου, είχαν εγκαταλείψει ο βασιλιάς και η κυβέρνηση με προορισμό την Κρήτη. Μέχρι τις 30 του μηνός, είχε ολοκληρωθεί η εκκένωση των βρετανικών μονάδων, μεγάλο μέρος των οποίων μεταφέρονταν στην Κρήτη που παρέμενε ακόμη ελεύθερη.

Στις 25 Απριλίου 1941, ο Hitler εξέδωσε την Οδηγία υπ' αριθμόν 28 (Επιχείρηση Ερμής – Unternehmen Merkur) με αντικειμενικό στόχο την κατάληψη της Κρήτης, έτσι ώστε να χρησιμοποιηθεί ως βάση για τις αεροπορικές επιχειρήσεις εναντίον των Βρετανών στην Ανατολική Μεσόγειο. Την ευθύνη της επιχείρησης και την διοίκηση των μονάδων θα είχε η γερμανική πολεμική αεροπορία (Luftwaffe). Ο στρατός ξηράς όφειλε να διαθέσει τις απαιτούμενες ενισχύσεις για την επιχείρηση και το γερμανικό ναυτικό έπρεπε να προετοιμάσει και να διεξαγάγει τον δια θαλάσσης ανεφοδιασμό. Η εντολή για την έναρξη της επιχείρησης θα δινόταν από τον ίδιο.¹

Με αυτά τα δεδομένα, οι αλεξιπτωτιστές αποτέλεσαν την αιχμή του δόρατος στην επιχείρηση «Merkur». Το γερμανικό επιτελείο είχε στη διάθεση του 22.750 άνδρες, 1.370 αεροσκάφη και 70 περίπου πλωτά μέσα. Ο σχεδιασμός προέβλεπε την αρχική πτώση 10.000 περίπου αλεξιπτωτιστών και την μετέπειτα αποστολή αερομεταφερόμενων μονάδων ως ενισχύσεων. Γενικότερα, δημιουργήθηκαν τρεις μεγάλες ομάδες που ανέλαβαν μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή ως πεδίο δράσης. Στη Δύση, η ομάδα «Κομήτης» είχε ως αποστολή την κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε. Στο κέντρο, η ομάδα «Άρης» έπρεπε να καταλάβει τα Χανιά, τη Σούδα και το Ρέθυμνο. Τέλος, στην Ανατολή, η ομάδα «Ωρίων» όφειλε να καταλάβει τη μεγαλύτερη πόλη του νησιού, το Ηράκλειο. Οι δυνάμεις αυτές θα εφορμούσαν σε δύο κύματα, με το πρώτο να επιτίθεται στο Μάλεμε και τα Χανιά, ενώ το

¹ Hagen, Fleisher, *Η Μάχη της Κρήτης*, τ.2^{ος}, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988, σ.310-320

δεύτερο να ακολουθεί οκτώ ώρες μετά, δίνοντας έμφαση στον αγώνα εναντίον του Ηρακλείου και του Ρεθύμνου.² Το σκηνικό της σύγκρουσης είχε ήδη στηθεί.

Στην Κρήτη παρέμεναν ελάχιστες ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις και η ηττημένη αγγλική δύναμη με διοικητή τον Bernard Freyberg, ο οποίος όμως, αν και γνωρίζει από τον Ultra, το μυστικό κώδικα των Γερμανών την ακριβή ημέρα και ώρα της επίθεσης, ολιγορεί στις αποφάσεις του. *«Τα χαράματα της 20^{ης} Μαΐου με την έναρξη της εισβολής, ο Freyberg διαπίστωνε την ακρίβειά της, συγκρίνοντας την ώρα με το ρολόι του, και συνέχισε ψύχραιμα το πρωινό του..»* γράφει ο Fleischer. Ο ίδιος ιστορικός, εξετάζοντας τις ενέργειες των Άγγλων προ της εισβολής, συνεχίζει: *«απομένει να εξετασθεί αν επρόκειτο απλώς για έλλειψη οργάνωσης ή για εσκεμμένη παράλειψη»*³. Επίσης, η ελληνική κυβέρνηση και ο βασιλιάς έχουν αναχωρήσει για την Αίγυπτο και δεν υπάρχει μέριμνα για την επιστροφή της V Μεραρχίας Κρήτης που πολέμησε στο αλβανικό μέτωπο, ώστε να βοηθήσει αποφασιστικά στην άμυνα του νησιού.

Το πρωί της 20^{ης} Μαΐου, μετά από σφοδρό βομβαρδισμό και πολυβολισμό από αεροσκάφη της Luftwaffe, άρχισε η κατά κύματα ρίψη των αλεξιπτωτιστών και η προσγείωση ανεμοπλάνων στην Κρήτη. Τον αριθμό και τις ώρες που ρίχτηκαν οι αλεξιπτωτιστές στο νησί τις δίνει ο στρατηγός Καφάτος στην έκθεσή του: *« Η επίθεσις δεν εξεδηλώθη ταυτοχρόνως εις όλα τα διαμερίσματα της Νήσου. Περί τα Χανιά ήρχισεν ολίγον προ της 3^{ης} πρωινής της 20 Μαΐου. Εις Ρέθυμνον η επίθεσις ήρχισε την 2.30 μ.μ. και εις Ηράκλειον μίσαν περίπου ώρα αργότερον. Της επιθέσεως, ως γνωστόν, είχαν προηγηθή τρομακτικοί εις έκτασιν και διάρκειαν αεροπορικοί βομβαρδισμοί. Τας 2-3 ημέρας προ της επιθέσεως, οι βομβαρδισμοί ούτοι είχαν λάβει ήδη την μορφήν συνεχούς επίμονου και μεθοδικής προπαρασκευής με καταστρεπτικά αποτελέσματα. Τα εχθρικά βομβαρδιστικά, άνευ πλέον αντιπάλου, επιτίθεντο κατά τα αλληλοδιαδεχόμενα κύματα και από του επιθυμητού ύψους, κατά τον θέσεων του αντιαεροπορικού πυροβολικού μέχρι πλήρους καταστροφής του. Το πεδινόν ομοίως πυροβολικόν, υπέστη και τούτο σοβαράς απώλειας. Ο Λιμήν της Σούδας μετετράπη εις αληθή κόλασιν. Όσα πλοία δεν επρόλαβον ν' απομακρυνθούν εβυθίσθησαν εν αυτώ ή επυρπολήθησαν. Αι θέσεις επίσης των Στρατευμάτων ετέλουν υπο αδιάκοπον και πυκνόν βομβαρδισμόν, ολοέν εντεινόμενον. Εις πολλές χιλιάδας ανήρχοντο αι καθ' έκαστην ριπτόμεναι κατά των δυνάμεων της αμόνης βόμβαι, ως πολλαί ήσαν των 500 κιλών. Τέλος, από της 6^{ης}*

² Ι.Δ., Μουρέλλος, *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 1^{ον}*, Β' Έκδοσις, Ηράκλειον Κρήτης 1950, σ. 65-75

³ Hagen, Fleisher, *Η Μάχη της Κρήτης*, τ.2^{ος}, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988, σ.507-510.

πρωινή, εις ασυλλήπτου εντάσεως βομβαρδισμός των θέσεων των Στρατευμάτων, διαρκέσας μέχρι της 8^{ης} ώρας, υπήρξεν η τελική προπαρασκευή, αποσκοπούσα εις την εξόντωσιν κάθε υφιστάμενης αντιστάσεως, μεθ' ον οι αλεξιπτωτισταί ήρχισαν κατερχόμενοι...»⁴

Η έναρξη της καθόδου των αλεξιπτωτιστών έδωσε το σύνθημα του συναγερμού, αρχικά στις πόλεις και στα σημεία καθόδου και στη συνέχεια στα χωριά. Οι Κρητικοί άτακτοι έσπευσαν να λάβουν μέρος στη σύγκρουση με ό,τι οπλισμό είχαν στη διάθεσή τους. Σχημάτιζαν ομάδες των τριών, τεσσάρων ή πέντε ατόμων, ανεξαρτήτως ηλικίας, και προσέτρεχαν στα σημεία καθόδου με κυνηγετικά όπλα, ξύλα, μαχαίρια και πέτρες. Ένας εξ' αυτών, ο Βασίλης Μιχαλάκης, μαρτυρεί : «Έπεφταν ωσάν τους κοράκουσ... Τους την έπαιζες με το στυλιάρι και τσ' έπαιρνες και τ' όπλο...»⁵ Την εποχή εκείνη, δεν υπήρχε στο λεξιλόγιο των κατοίκων η λέξη «αλεξιπτωτιστής». Αντίστοιχα σε κάποια χωριά προσπάθησαν να οργανώσουν την άμυνά τους, δίχως να αντιλαμβάνονται την τεχνολογική υπεροχή του αντιπάλου τους και τι μέσα διέθετε ο εχθρός τους. Περιγράφει χαρακτηριστικά ο Μιχάλης Παπαδομιχελάκης στα απομνημονεύματά του : «Τοτε στη μαχη της Κρητης καταλάβανε προτα το Αεροδρομειο του Μαλεμε, και εν συνεχεία τα χανιά Από εκεί με τη βοηθεια της Αεροπορίας τους καμανε Αποβασι από τη θάλασα βγαλανε βαρυ οπλησμό Αρματα Μάχης και κάθε λογησ τροχοφορο, και ξεκινήσανε νά καταλαβουνε την υπόλιπη Κρήτη, ενώ τό Ηράκλειο Ακομη Αντιστεκότανε, έδηνε Μαχες με τους Αλεξυπτοτηστες που συνεχιζανε να κουβαλανε τ' αεροπλανα, προξενοντας τους βαριες Απόλιες. Όταν περνουσαν από το Μαραθος, Μηκρή και Μεγαλη ακομη και ή Γυναικες κουβαλουσαμε πετρες και καναμε οδοφραγματα, όταν μαθαμε ότι οι Γερμανοι ερχωτανε με τά μηχανοκινητα, Νομηζωντας ότι μαντο τον τρόπο θα τους εμποδηζαμε να περασουν η τουλαχιστον θα τους καθυστερουσαμε πραμα βεβαια Αδύνατον...»⁶

1.2 Η συνθηκολόγηση στο Ηράκλειο

Το πρωί της 29^{ης} Μαΐου, ο στρατηγός Λιναρδάκης πληροφορείται για την κατάληψη του αεροδρομίου του Μάλεμε, του λιμανιού της Σούδας και της πόλεως των Χανίων και αποφασίζει να ζητήσει ανακωχή. Αναθέτει στον ταγματάρχη Μανώλη Τζαγκαράκη να διαπραγματευτεί με τον διοικητή των γερμανικών δυνάμεων. Ο φρούραρχος του Ηρακλείου παρουσιάζει την θλιβερή εικόνα της τελευταίας μέρας των εχθροπραξιών και των διαπραγματεύσεων για τη συνθηκολόγηση : «29 Μαΐου: Αποσυρόμεθα εις Αρχάναις και Πεζά,

⁴ Ι.Δ., Μουρέλλος, *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 1^ο*, Β' Έκδοσις, Ηράκλειον Κρήτης 1950, σ. 87-88

⁵ Προφορική μαρτυρία Βασίλη Μιχαλάκη, Γωνιές Μαλεβιζίου, 7 Σεπτεμβρίου 2020, αρχείο Μάρθας Δερνεκτοή

⁶ Απομνημονεύματα Μιχάλη Παπαδομιχελάκη, Μάραθος, προσωπικό αρχείο Φάνη Παπαδομιχελάκη

αφ' ου πληροφόρηθημεν την αναχώρησιν των Άγγλων εξ Ηρακλείου με σκοπόν να εξεύρωμεν τουλάχιστον τρόφιμα διά τους στρατιώτας και αρχίσωμεν αγώνα υπαίθρου. Εις Αρχάναις κατέφθανον τηλεφωνήματα εξ όλων των βομβαρδιζομένων χωρίων και ιδία Αρκαλοχωρίου, Μοιρών, Αγίων Δέκα, Τυμπακίου προς τον υποστράτηγον Λιναρδάκη να τερματίση τον αγώνα διά να σωθούν τα γυναικόπαιδα και τα χωρία εκ των συνεχιζόμενων βομβαρδισμών. Αφ' ετέρου αξιωματικοί αφιχθέντες εκ Χανίων ανέφερον ότι το αεροδρόμιον Μάλεμε κατελήφθη υπό των Γερμανών, ότι η Κυβέρνησις και ο Βασιλεύς ανεχώρησαν δι' Αίγυπτον, ως επίσης και οι Άγγλοι εκ Χανίων. Βλέπων το αδύνατον συνεχίσεως του αγώνος εις την ύπαιθρον ελλείψει παντός εφοδίου, τον κίνδυνον όν αντιμετώπιζεν η ύπαιθρος να σαρωθή, αποφασίζει να συνθηκολογήση. Διατάσσομαι τότε υπό του υποστράτηγου Λιναρδάκη να μεταβώ εις Ηράκλειον προς συνάντησιν του αρχηγού των Γερμανικών δυνάμεων και διαπραγματευθώ συνθηκολόγησιν.»⁷

Η Μάχη της Κρήτης (20 Μαΐου- 1 Ιουνίου 1941) αποτέλεσε ένα πρωτόγνωρο γεγονός για τα παγκόσμια στρατιωτικά χρονικά, καθώς θεωρείται η πρώτη μεγάλη αεροπορική επιχείρηση, της οποίας ο κύριος στόχος κατελήφθη εξ' ολοκλήρου από αέρος. Οι συγκρούσεις που διεξήχθησαν αυτές τις μέρες ήταν σφοδρές τόσο στο έδαφος όσο και στη θάλασσα και τον αέρα. Το πρωινό της δεύτερης μέρας οι Γερμανοί αλεξιπτωτιστές κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους το αεροδρόμιο του Μάλεμε και ουσιαστικά από αυτό κρίθηκε η μοίρα του νησιού. Πλέον, ο ανεφοδιασμός ήταν ευκολότερος για τη Luftwaffe από ό,τι για τους Συμμάχους. Παρόλα αυτά η άμυνα που αντέταξαν τα ελληνοβρετανικά στρατεύματα και ο τοπικός πληθυσμός ήταν λυσσαλέα. Τελικά στις 27 Μαΐου αποφασίστηκε η εκκένωση του νησιού από τα συμμαχικά στρατεύματα. Την 1^η Ιουνίου 1941 υπογράφεται η συνθηκολόγηση από τον υποστράτηγο Μιχαήλ Λιναρδάκη, σταματούν οι εχθροπραξίες και η Κρήτη τίθεται υπό την κατοχή των Δυνάμεων του Άξονα.

Οι απώλειες ήταν βαριές και για τις δύο πλευρές. Οι ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις διαλύθηκαν. Στρατός δεν υπήρχε. Οι περισσότεροι αξιωματικοί και οπλίτες, συμμορφούμενοι με την υπογραφείσα συνθηκολόγηση, παραδόθηκαν, ενώ κάποιοι που δεν ήθελαν να κλειστούν στα στρατόπεδα αιχμαλώτων, μετά τη διάλυση των μονάδων τους, διασκορπίστηκαν σε ολόκληρο το νησί. Τα λίγα αεροπλάνα που διέθετε η ελληνική αεροπορία διέφυγαν εγκαίρως στη Μέση Ανατολή. Τα πλοία του Πολεμικού Ναυτικού έπλευσαν προς την Αλεξάνδρεια και ενώθηκαν με τον Συμμαχικό Στόλο.⁸ Οι πόλεις της

⁷ Ι.Δ., Μουρέλλος, *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 1^{ον}*, Β' Έκδοσις, Ηράκλειον Κρήτης 1950, σ. 451-453

⁸ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ. 14-15

Κρήτης Χανιά, Ρέθυμνο και Ηράκλειο είχαν σχεδόν καταστραφεί κατά τη διάρκεια της μάχης. Στο στρατόπεδο των Γερμανών, οι απώλειες του επίλεκτου σώματος των αλεξιπτωτιστών ήταν τέτοιες που ο Hitler αρνήθηκε να δώσει τη συγκατάθεσή του σε μια τόσο μεγάλης κλίμακας αερομεταφερόμενη επιχείρηση. Τέλος, βαρύ ήταν το τίμημα και για τους Κρητικούς, η συμμετοχή των οποίων στη μάχη επέφερε βίαια αντίποινα από τις γερμανικές δυνάμεις και την επιβολή ενός σκληρού κατοχικού καθεστώτος. Αποτέλεσμα ήταν να αναπτυχθεί ένα ισχυρό, αντάρτικο κίνημα, το οποίο, υποβοηθούμενο από τους Βρετανούς ανάγκαζε τις κατοχικές δυνάμεις να διατηρούν επί τόπου έναν αναλογικά μεγάλο αριθμό στρατευμάτων.

Το νησί μετά την κατάκτηση έπρεπε να οχυρωθεί, να διοικηθεί και να υπηρετήσει την πολεμική προσπάθεια του Άξονα. Η Κρήτη κηρύχθηκε Οχυρό (Festung Kreta) και ξεκίνησαν μεγάλα οχυρωματικά έργα, καθώς και μια σειρά αεροδρομίων και ναυτικών εγκαταστάσεων. Η υλοποίηση αυτών των έργων συνεπαγόταν την οργανωμένη κινητοποίηση του ντόπιου πληθυσμού. Άλλωστε, η έννοια του Οχυρού συνεπαγόταν την έννοια του στρατοπέδου.

Τα σημαντικότερα έργα που σχεδίαζαν οι Γερμανοί ήταν το αεροδρόμιο στην περιοχή του Τυμπακίου στην πεδιάδα της Μεσαράς, στο Καστέλλι Πεδιάδιος Ηρακλείου, και υπόγειες αποθήκες καυσίμων. Για τα έργα στο αεροδρόμιο Τυμπακίου, περίπου 7.000 κάτοικοι της γύρω περιοχής εξαναγκάστηκαν σε καταναγκαστική εργασία και πάνω από 1.000 σπίτια ισοπεδώθηκαν και οι κάτοικοί τους εκδιώχθηκαν.⁹

Ο πρώτος διοικητής του Φρουρίου Κρήτης, πτέραρχος Κουρτ Στούντεντ, βάσει εξουσιοδότησης του Φίερ, εξέδωσε στις 17 Ιουνίου τη διαταγή με τίτλο: «Υποχρέωσις εργασίας». Σύμφωνα με αυτήν, όλος ο πληθυσμός της Κρήτης, ανεξαρτήτως επαγγέλματος, ηλικίας και φύλου, υποχρεωνόταν σε οποιαδήποτε εργασία ύστερα από διαταγή των ελληνικών τοπικών αρχών.¹⁰ Ο αριθμός των εργατών ήταν ανάλογος του πληθυσμού των χωριών. Συγκεκριμένα για 100 κατοίκους αντιστοιχούσαν 15 άτομα. Ακόμη, για τις ανάγκες της καταναγκαστικής εργασίας, όλα τα μεταγωγικά μέσα, τα ζώα και τα κάρα, ετίθεντο εξίσου στη διάθεση των τοπικών αρχών. Φυσικά, η απείθεια θεωρούνταν σαμποτάζ και η τιμωρία έφτανε ως την εκτέλεση. Την πρώτη έκρυθμη περίοδο, μεγάλες περιοχές στην ύπαιθρο κλείνονταν με συρματοπλέγματα και οι έγκλειστοι εξέρχονταν μόνο για την εκτέλεση καταναγκαστικών έργων. Ορισμένες φορές ήταν δυσδιάκριτο για τους ανθρώπους

⁹ Εμμανουήλ, Γ., Χαλκιαδάκης, *Τυμπάκι Ηρακλείου Κρήτης*, Δήμος Φαιστού, Ηράκλειο 2015, σ. 77-85

¹⁰ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.65

αυτούς εάν θα πήγαιναν στην αγγαρεία ή για εκτέλεση. Η αντίσταση στην υποχρεωτική εργασία ξεκίνησε εξαρχής. Αρκετοί δραπέτευαν ή κρύβονταν, ενώ οι Γερμανοί επέρριπταν την ευθύνη στους κοινοτάρχες με απειλές για συλλογική τιμωρία. Έντονο πάντως ήταν το φαινόμενο της παντελούς αποφυγής της αγγαρείας, παρά τις απειλές, ακόμα και από ολόκληρες κοινότητες των ορεινών χωριών.¹¹ Η «αγγαρεία» αποτέλεσε ένα σκληρό και ατιμωτικό μέτρο, συνδυάστηκε με τα αντίποινα και τη βαρβαρότητα του κατακτητή και η αποφυγή της έγινε η κύρια μορφή παθητικής αντίστασης. Ο θεσμός της υποχρεωτικής εργασίας υπήρξε βασικό στοιχείο της κατοχικής πολιτικής στην Κρήτη και παρέμεινε στη μνήμη των κατοίκων ως σύμβολο καταπίεσης και εξευτελισμού.

Ο νομός Ηρακλείου συγκέντρωνε τον υψηλότερο βαθμό στρατιωτικού δυναμικού, με 15.000 Γερμανούς και 5.000 Ιταλούς. Επειδή τα στρατεύματα αυτά συντηρούνταν κυρίως από την ντόπια παραγωγή, η στρατιωτική και πολιτική διοίκηση κατέγραφε και αποσπούσε όλα τα περιουσιακά στοιχεία των κοινοτήτων. Εξαρχής, οι Γερμανοί εξέδωσαν διαταγές για την επιτόπου επίταξη προϊόντων, όπως κρασί και τρόφιμα, και προσπάθησαν οργανωμένα να εκμεταλλευτούν την παραγωγή του νησιού και κυρίως το ελαιόλαδο, το οποίο έπρεπε να παραδίδεται υποχρεωτικά στις κατοχικές δυνάμεις.¹² Επιτάχθηκαν, επίσης, δημόσια κτίρια, κυρίως σχολεία, αλλά και σπίτια για τις ανάγκες στέγασης των κατακτητών και των υπηρεσιών τους. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ζαχαρία Ζαχαράκη υπήρχαν και Γερμανοί στρατιώτες, οι οποίοι «δεν πειράζανε τους κατοίκους των χωριών», ακολουθούσαν, όμως διαταγές, φοβούμενοι τη μετάθεσή τους στο μέτωπο της Ρωσίας.¹³ Η γερμανική στρατιωτική διοίκηση διόρισε νέο γενικό διοικητή, νομάρχες, δημάρχους και επικεφαλής των σωμάτων ασφαλείας, κάτω από τον ασφυκτικό έλεγχό της. Δεν έλειψαν οι πρόθυμοι να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους νέους κυρίαρχους, υπηρετώντας τους πολιτικά, οικονομικά και ένοπλα.

¹¹ Προφορική μαρτυρία Μανώλη Μιχαλάκη, Γωνιές Μαλεβιζίου, 7 Σεπτεμβρίου 2020, αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

¹² Προφορική μαρτυρία Ζαχαρία Ζαχαράκη, Κρουσώνας Ηρακλείου, 14 Ιουλίου 2020, αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

¹³ Στο ίδιο

2. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ

2.1 Οι πρώτες μυστικές οργανώσεις

Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου 1941, μετά τη Μάχη της Κρήτης, αξιωματικοί και οπλίτες, οι οποίοι δεν παραδόθηκαν στους Γερμανούς, αλλά και μεμονωμένα άτομα και αυτοσχέδιες ομάδες, οι οποίοι είχαν συμμετάσχει στις εχθροπραξίες, δεν καταθέτουν τα όπλα, ανεβαίνουν στα βουνά και αποφασίζουν να συνεχίσουν τον αγώνα οργανωμένα. Από τα πρώτα έργα των οργανώσεων αυτών ήταν η περίθαλψη των Άγγλων, Νεοζηλανδών και Αυστραλών που είχαν μείνει στην Κρήτη και συγκεντρώνονταν προς τα χωριά των νότιων ακτών του νησιού, καθώς και των στρατιωτικών από τη Στερεά Ελλάδα και τα νησιά, οι οποίοι δεν ήθελαν να κλειστούν σε στρατόπεδα αιχμαλώτων.

Στις 2 Ιουνίου 1941 η ομάδα του κτηνοτρόφου Εμμανουήλ Μαντουβά ενώνεται με την ομάδα των εξόριστων κομμουνιστών, δραπετών από τα νησιά του Αιγαίου, οι οποίοι αγωνίστηκαν στην πόλη του Ηρακλείου, και σχηματίζουν την πρώτη ενωμένη ένοπλη οργάνωση Αντίστασης στο νησί. Ο καπετάνιος περιγράφει με ακρίβεια στα απομνημονεύματά του την προετοιμασία της έναρξης της Αντίστασης από το βράδυ τις 28^{ης} Μαΐου που εγκαταλείπουν οι Άγγλοι το νησί : «...Ειδοποιήθησαν οι οπλαρχηγοί και οι ομαδάρχες να συγκεντρωθούνε στον Άγιο Σύλλα. Επερισυλλέξαμε τα όπλα, τα οποία επήραμε από τους Γερμανούς και τα κρύψαμε εις ασφαλές σημείο». ¹⁴ Όσοι δέχθηκαν να ενταχθούν στην οργάνωση του συγκεντρώθηκαν μυστικά στη σπηλιά του Χαμαμουτζή κοντά στο χωριό Άγιος Σύλλας, όπου έδωσαν όρκο να συνεχίσουν τον αγώνα. Το κείμενο της ορκωμοσίας, το οποίο έχει αναγραφεί σε ειδική μαρμάρινη στήλη στο Ηρώον Αντιστάσεως στο Ηράκλειο, ήταν το ακόλουθο : « *Ορκιζόμεθα να συνεχίσωμεν τον αγώνα εναντίον του κατακτητού της πατρίδος μας μέχρι της απελευθερώσεως της τελευταίας γωνίας της Ελλάδος. Διαθέτομεν τους εαυτούς μας, την οικογένειάν μας και ολόκληρη την οικονομικήν μας υπόστασιν. Σύνθημά μας ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ*». ¹⁵

Η έναρξη της Εθνικής Αντίστασης στην Κρήτη χαρακτηρίζεται για την πρωτοπορία της, καθώς προηγείται χρονικά ως πράξη στον ελλαδικό χώρο, και για την ενωτική της μορφή,

¹⁴ Αντώνης Κ., Σανουδάκης, *Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα*, εκδόσεις Κνωσός 1979, σ.117

¹⁵ Γ., Χαροκόπου, *Η απαγωγή του στρατηγού Κράιπε*, εκδόσεις ΙΔΗ, Αθήνα 1973, σ.17-18

αφού συμμετέχουν άνθρωποι ανεξαρτήτως πολιτικής ιδεολογίας ή πολιτικής τοποθέτησης. Σύντομη, αλλά αρκετά κατατοπιστική είναι η μαρτυρία του μη κομμουνιστή Γρηγόρη Χναράκη, ο οποίος πήρε μέρος στην ορκωμοσία της 2^{ης} Ιουνίου 1941 : *«Μετά την ορκωμοσία που κάμαμε μεις, το απόγεμα εσυναντηθήκαμε και με τους Αριστερούς, οι οποίοι ήτανε σύμφωνοι να συμπολεμούμε τους Γερμανούς και εγενήκαμε μια ομάδα όλοι μαζί.»*¹⁶

Δεύτερη σε δύναμη και σημασία αντάρτικη ομάδα στην Κρήτη θεωρείται η οργάνωση του καπετάν Πετρακογιώργη, η οποία ξεκινά ένοπλα και ένορκα, από ανθρώπους κυρίως που πήραν μέρος στη Μάχη της Κρήτης. Στα μέσα Ιουνίου 1941, ο έμπορος Γεώργιος Πετράκης από το Μαγαρικάρι Πυργιωτίσσης, επιστρέφει στις Μοίρες Ηρακλείου από τα Χανιά, όπου είχε πάρει μέρος στη Μάχη, πληροφορείται το θάνατο του γιου του κατά τη διάρκεια της γερμανικής εισβολής στο Ηράκλειο και αποφασίζει να ιδρύσει μια μυστική πατριωτική οργάνωση στα χωριά που βρίσκονταν στις νότιες και δυτικές προσβάσεις του όρους Ίδη ή Ψηλορείτη. Σε μεταγενέστερη έκθεση-αναφορά του προς τα Α.Σ./ΔΕΠΑΘΑ του 1962 περιγράφει την έναρξη του αγώνα : *«Επέστρεψα εις Μοίρας και αμέσως ανεχώρησα εις χωρίον Καμάρες και ήρχισα να ασχολούμαι με την κατάρτησιν ομάδος με πρώτον πυρήναν τους εν τη συννημένη κατάστασει αναφερόμενους αντάρτας, εις την ορεινήν τοποθεσίαν Άγιος Φανούριος και υπέβαλον όρκον...»*. Αφού αναφέρει ονομαστικά τα πρώτα άτομα της ομάδας του, συνεχίζει : *«...Ο όρκος μας ήτανε: Διαθέτομε τα κινητά και τα ακίνητά μας στον αγώνα κι όλες μας τις δυνάμεις για την πατρίδα. Ελευθερία ή Θάνατος.»*¹⁷

Την ίδια περίοδο ιδρύονται και άλλες μυστικές οργανώσεις στο νομό Ηρακλείου : η «Κρητική Εθνική Επαναστατική Επιτροπή» (Κ.Ε.Ε.Ε.) στη Βιάννο από τον ταγματάρχη Πεζικού Αλέξανδρο Ραπτόπουλο, η οργάνωση Ανωγείων από τον Γιάννη Δραμουντάνη, η οργάνωση Κρουσώνα από τον Αντώνη Γρηγοράκη αλλά και μικροί αντιστασιακοί πυρήνες τοπικού χαρακτήρα χωρίς ορκωμοσία.

Όλες αυτές οι οργανώσεις στην Κρήτη, παρά τις ιδεολογικές διαφορές των μελών τους, διατηρούν καλές σχέσεις μεταξύ τους τουλάχιστον οι μεγαλύτερες, και έχουν ως κοινό σκοπό την απελευθέρωση του τόπου.

2.2 Η σύνδεση της Κρήτης με τη Μέση Ανατολή και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση

¹⁶ Αντώνης Κ., Σανουδάκης, *Αντάρτικες Στράτες, καπετάν Χναράκης*, εκδόσεις «Κνωσός», Αθήνα 1985, σ.17-18

¹⁷ Γιώργος, Πατεράκης, *Καπετάν Πετρακογιώργης*, έκδοση Συλλόγου Μεσσαριτών «η Γόρτυς», Ηράκλειο 1983, σ. 22-25

Αμέσως μετά την έναρξη της Αντίστασης, παρουσιάζεται η ανάγκη για τη σύνδεση της Κρήτης με την εξόριστη Ελληνική Κυβέρνηση, αλλά και το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, καθώς είναι απαραίτητος ο συντονισμός του αντάρτικου που έχει αρχίσει να οργανώνεται, καθώς και η αποστολή πλωτών μέσων για τη φυγάδευση των Ελλήνων και ξένων στρατιωτών, οι οποίοι είχαν αποσυρθεί στα νότια παράλια της Κρήτης, ελπίζοντας να βρουν μέσο διαφυγής προς την Αίγυπτο.

Η σύνδεση με την ελληνική κυβέρνηση επιτυγχάνεται από ανθρώπους των οργανώσεων των καπετάν Μπαντουβά και Αλέξανδρου Ραπτόπουλου. Ο καπετάν Μπαντουβάς αφηγούμενος τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1941 αναφέρει για τον συνεργάτη του, Στέφανο Δεληβασίλη: *«Έστειλα το Ντελιβασίλη εις τ' Αστερούσια εις την Αρβη, όπου ήταν το πλησιέστερο σημείο για τη Μέση Ανατολή, να φροντίσει να βρει μέσο, να επικοινωνήσει, να φύγει για τη Μέση Ανατολή και να πάει στο Στρατηγείο να μας εστείλουν ασύρματο. Του έδωκα χρήματα και ο Ντεληβασίλης έφυγε για την Αρβη, εσυνδέθηκε με ορισμένους από κει πατριώτες και ευρήκε μια παλιόβαρκα, την οργάνωσε και τράβηξε για τη Μέση Ανατολή με δύο Εγγλέζους. Κατά τη διαδρομή τον ευρήκε ένα πολεμικό στο πέλαγος, παρουσιάστηκε στο Στρατηγείο κι από τότε οργανώνουν να μας εστείλουν ασυρμάτους και ασυρματιστές για τη Κρήτη»*.¹⁸

Ο Ντεληβασίλης συνεργάστηκε με τον ανθυπολοχαγό Αντώνη Φάκαρο, μέλος της οργάνωσης του Ραπτόπουλου και ήρθαν σε επαφή με τις ελληνικές υπηρεσίες της Αλεξάνδρειας, παρουσιάζοντας την κατάσταση που υπήρχε στο νησί. Η συνεργασία των αντιστασιακών οργανώσεων στην Κρήτη είχε ως αποτέλεσμα τη σύνδεση της Αντίστασης του νησιού με την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση και το συμμαχικό στρατηγείο της Μέσης Ανατολής.

Η περίοδος από τον Ιούνιο του 1941 έως το τέλος Απριλίου 1942 είναι περίοδος κατά την οποία οι αντάρτικες οργανώσεις στο νησί, Μπαντουβά, Πετρακογιώργη, Κρουσώνα και Ανωγειών, προσπαθούν να οργανωθούν. Συνεπώς, αποφεύγουν την ένοπλη σύρραξη με τους κατακτητές, εκτός και μόνο αν δεν μπορούν να κάνουν διαφορετικά. Οι κύριες δραστηριότητές τους ήταν η μύηση και ένταξη όσο το δυνατόν περισσότερων ανθρώπων που ήθελαν να λάβουν μέρος στον αντιστασιακό αγώνα, η περισυλλογή, απόκρυψη και αποστολή στη Μέση Ανατολή των Βρετανών που βρίσκονταν ακόμα στην Κρήτη, και η συγκέντρωση πληροφοριών για τις κινήσεις των κατακτητών. Αυτές τις πληροφορίες, αφού τις έλεγχαν, τις έστελναν στους αντιπροσώπους του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, στον τόπο των ασυρμάτων τους, που βρισκόταν στον Ψηλορείτη και τις διαβίβαζαν στη Μονάδα 133

¹⁸ Ασκληπιός, Θεοδωράκης, *Η Εθνική Αντίσταση Κρήτης*, τ. Α', Ηράκλειον, σ.135-138

του Καΐρου.¹⁹ Για τη μεταφορά αυτών των πληροφοριών και των εγγράφων τους χρησιμοποιούσαν και παιδιά. Ο Μιχάλης Παπαδομιχελάκης ο οποίος ήταν 12 χρονών τότε, γράφει : *«Μου βάζανε από το χωργιό μέσα στο σαμάρι του Γαιϊδάρου που τοχαν ξυλομένο από μια Γωνια, κατι χαρτάκια. Περνούσαμε το προτο μπλόκο των Γερμανων...και το δευτερο... μας κανανε εξωνυχηστικό ελεχω, μηπος κρατουσαμε τιποτε, Αλλα ποτε δεν κοιταζανε μεσα στο σαμαρι... Αυτος ο Άνθρωπος με περημενε οποτε πηγενα στο Ηρακλειο στη Χανιώπορτα. Η πηγαινε μπροστα από μενα, η Ακολουθουσε πησω από καπχια Απόσταση... Ηταν ένα πλατεακη και απεναντι ηταν του ξενακη το χανι, εκη μεσα βαζαμαι τους Γαιϊδαρους. Ξεφωρτονα τα ζύλλα, εβαζα το Γαιϊδαρο μεσα, εμπενε κι' αυτος με τρόπο, έπερνε τα σημειώματα, μου έβαζε άλα και έφενυγε. Εγω ποτε δεν τα επχιασα στα χεργια μου αυτά τα χαρτακια. αυτά ητανε πληροφοριες, Ακομη και κλεμενα συνθυματικα των Γερμανων, που τα χρησημοπιουσαν η Ανταρτες...Αυτή τη δουλεια την εκανα, χωρις βεβεα να συνηδητοπιουσω τον κινδυνο που υπηρχε για να με πχιασουν η Γερμανοί.»*²⁰

Η σοβαρότερη αποστολή των οργανώσεων ήταν η παρακολούθηση των αεροδρομίων, λιμανιών και γενικά των μετακινήσεων και σταθμεύσεων των γερμανικών μονάδων και η διαβίβαση των πληροφοριών στους συμμαχικούς ασυρμάτους. Οι Βρετανοί σύνδεσμοι με τις πληροφορίες που είχαν από τους ανθρώπους των μυστικών οργανώσεων εισηγούνταν στο Συμμαχικό Στρατηγείο τη διενέργεια σαμποτάζ, βομβαρδισμούς σε γερμανικούς στόχους, όπως και καταβυθίσεις υποβρυχίων και νηοπομπών, ενώ παράλληλα δεν επέτρεπαν στις οργανώσεις την ενέργεια μικροσαμποτάζ, εκτός από εκείνα που διατάσσονταν από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Η ασφάλεια και περιφρούρηση των αγγλικών ασυρμάτων ήταν υπόθεση όλων των οργανώσεων του νησιού, ενώ οι Γερμανοί δεν μπόρεσαν να τους ανακαλύψουν.

Από την αρχή της άνοιξης του 1942 παρουσιάστηκε η ανάγκη για το συντονισμό των διάφορων αντιστασιακών οργανώσεων της Κρήτης, μέσα από μια κοινή οργάνωση και δράση. Στις 15 Απριλίου ο Εμμανουήλ Μπαντουβάς πραγματοποίησε Παγκρήτια Σύσκεψη, που είχε συμφωνήσει με τον Μιλτιάδη Πορφυρογένη, ιδρυτικό στέλεχος του ΕΑΜ, στη θέση Κορακόπετρα στην ορεινή περιοχή των Ανωγείων, όπου βρισκόταν το λημέρι της ένοπλης ανεξάρτητης ομάδας Ανωγείων. Στη σύσκεψη έλαβε μέρος και ο εκπρόσωπος του

¹⁹ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.142

²⁰ Απομνημονεύματα Μιχάλη Παπαδομιχελάκη, ιδιωτικό αρχείο Φάνη Παπαδομιχελάκη, Μάραθος

Συμμαχικού Στρατηγείου λοχαγός Tom Dunbabin. Αποφασίστηκε η ενοποίηση του αγώνα με την ένταξη όλων των μυστικών πατριωτικών οργανώσεων στο ΕΑΜ.²¹

²¹ Αντώνης Κ., Σανουδάκης, *Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα*, εκδόσεις Κνωσός 1979, σ.145-155

3. Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

3.1 Τα πρώτα συμμαχικά σαμποτάζ

Τις πρώτες μέρες του Ιουνίου 1942 η κατάσταση στη Μέση Ανατολή είναι κρίσιμη, Ο Ervin Rommel, η «αλεπού της ερήμου», προελαύνει στο αφρικανικό έδαφος και ο ανεφοδιασμός του σε οπλισμό, στρατιώτες, καύσιμα και τρόφιμα γίνεται από την Κρήτη. Το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής αποφασίζει να αποκοπεί η σύνδεση Κρήτης-Αφρικής και η ενίσχυση του Rommel με δύο τρόπους. Πρώτον, να εκτελεσθούν οι Έλληνες συνεργάτες των Γερμανών, ώστε να απομονωθούν οι κατακτητές και να χάσουν τους πληροφοριοδότες τους. Δεύτερον, να γίνουν μεγάλες δολιοφθορές στην περιοχή του Ηρακλείου (αεροδρόμιο Ηρακλείου, Καστελίου, Τυμπακίου).

Οι καπετάνιοι του Ηρακλείου αποφασίζουν να εκτελέσουν δώδεκα πράκτορες των Γερμανών, καθώς καθιστούσαν προβληματικές και ανασφαλείς τις κινήσεις τους. Η απόφαση πήρε τη μορφή κατηγορίας από το «Εθνικό Λαϊκό Δικαστήριο», όπως εφαρμοζόταν από το ΕΑΜ. Αποφασίζεται, ο Πετρακογιώργης να εκτελέσει τους δοσίλογους της Μεσσαράς, ο Μπαντουβάς τους υπόλοιπους σε όλο το νομό Ηρακλείου, οι Κρουσανιώτες και οι Ανωγειανοί τους χωριανούς τους. Οι τελευταίοι, όμως, αρνήθηκαν να εκτελέσουν τους Ανωγειανούς δοσίλογους, φοβούμενοι μελλοντικά αντίποινα.²²

Την ίδια περίοδο που γίνονταν οι εκτελέσεις των δοσίλογων από τις ένοπλες αντάρτικες ομάδες του Ψηλορείτη, ο λοχαγός Tom Dunbabin και ο καπετάν Πετρακογιώργης, φοβούμενοι ότι οι Γερμανοί θα επιχειρούσαν επίθεση από τη Μεσσαρά εναντίον των ανταρτών που βρίσκονταν στις νότιες πλαγιές του Ψηλορείτη, αποφάσισαν να παρεμβάλλουν εμπόδια στις κινήσεις τους. Για το σκοπό αυτό, αποφάσισαν να ανατινάξουν τη γέφυρα που βρισκόταν μεταξύ των χωριών Βόρροι-Μαγαρικάρι και να παρεμποδίσουν την κίνηση τεθωρακισμένων οχημάτων που θα μετέφεραν γερμανικό στρατό και εφόδια προς τον Ψηλορείτη. Ο Πετρακογιώργης κατάρτισε μικρό απόσπασμα, το οποίο εφοδιάστηκε με εκρηκτικές ύλες από τους Βρετανούς και ανατίναξαν τη γέφυρα, χωρίς να δημιουργηθεί επεισόδιο.²³

²² Στο ίδιο, σ.214-220

²³ Ιδιωτικό αρχείο εκπολιτιστικού συλλόγου Μαγαρικαρίου «Ο Καπετάν Πετρακογιώργης», Ηράκλειο

Ο αρχηγός της Γκεστάπο Ηρακλείου Harthmann και ο διοικητής Φρουρίου Κρήτης Andrae, φοβούμενοι γενίκευση των εκτελέσεων, αρχίζουν συλλήψεις υπόπτων στο νομό. Ο Andrae, για να τονώσει τους Γερμανούς και τους συνεργάτες τους, εκδίδει διαταγή, στην οποία αφού κάνει γνωστά τα γεγονότα, ανακοινώνει : κρατική αμοιβή για τη σύλληψη των δραστών, αποζημιώσεις στις οικογένειες των εκτελεσθέντων και αναθέτει τις ανακρίσεις στην Ελληνική Χωροφυλακή. Ακόμη, καθορίζει *«τας ώρας κυκλοφορίας καθ' άπαντα τον Νομόν και την πόλιν Ηρακλείου, δι' άπαντας τους πολίτας έστω και αν είχαν μέχρι τούδε αδείας κυκλοφορίας ως εξής: 5^η πρωϊνή μέχρι 7^η εσπερινή»*. Κάθε παραβάτης *«διατρέχει τον κίνδυνον να πυροβοληθή υπό των περιπόλων»*.²⁴ Ταυτόχρονα, ξεκινούν και τα αντίποινα. Εκτελούνται 10 άτομα στις Μοίρες, 5 στο χωριό Πλώρα και 12 στην πόλη, ανάμεσα τους και ο Δήμαρχος Ηρακλείου.

Το μεγαλύτερο σαμποτάζ στην Κρήτη οργανώθηκε από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής και πραγματοποιήθηκε στις 13 προς 14 Ιουνίου 1942. Στόχος το αεροδρόμιο του Ηρακλείου. Υλοποιήθηκε από τους Γάλλους Berge, Mouhot, Pierre, Leostic, Sibard και τον Άγγλο Jellicoe. Οδηγός της ομάδας των σαμποτέρ επιλέχθηκε ο Έλληνας Αξιωματικός, Κώστας Πετράκης, καταγόμενος από την περιοχή του Ηρακλείου, που την γνώριζε καλά. Η μεταφορά της ομάδας των σαμποτέρ στην Κρήτη έγινε με υποβρύχιο.

Το βράδυ τις 13^{ης} Ιουνίου η ομάδα έφθασε στη θέση Νταμάρια, ανατολικά του αεροδρομίου, τη στιγμή που τα συμμαχικά αεροπλάνα βομβάρδιζαν την περιοχή. Προχώρησαν στο εσωτερικό του αεροδρομίου, κόβοντας τα συρματοπλέγματα, σκορπίστηκαν στον διάδρομο και άρχισαν να τοποθετούν τις «χελώνες» στα 17 γερμανικά αεροπλάνα και στις αποθήκες. Η τοποθέτηση έπρεπε να γίνει μέσα σε 20 λεπτά και ο ωρολογιακός μηχανισμός είχε ρυθμιστεί να εκραγεί σε 45 λεπτά. Αποχώρησαν εγκαίρως από το σημείο και διέφυγαν προς τη θέση Δύο Αοράκια, απ' όπου παρακολούθησαν τις εκρήξεις.²⁵

Την επόμενη μέρα, ο Γερμανός Στρατιωτικός Διοικητής Ηρακλείου έθεσε σε συναγερμό όλα τα στρατιωτικά τμήματα του νομού Ηρακλείου προς ανακάλυψη και σύλληψη των

²⁴ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.200

²⁵ Ηχητικό ντοκουμέντο: Πετράκης Κωστής, Περιγραφή για το σαμποτάζ στο αεροδρόμιο Ηρακλείου Κρήτης, 13/14 Ιουνίου 1942, <https://www.youtube.com/watch?v=hqm3E3evTPk&t=1s>

σαμποτέρ και διέταξε την εκτέλεση 50 Ηρακλειωτών κρατουμένων από τις φυλακές.²⁶ Τα αντίποινα δεν θα γενικευθούν ύστερα από τη μάχη των Γερμανών με τους σαμποτέρς, στις 19 Ιουνίου, το φόνο του Leostic και τη σύλληψη των άλλων τεσσάρων Γάλλων. Ο Πετράκης και ο Άγγλος Jellicoe κατάφεραν να διαφύγουν στη Μέση Ανατολή.

Δύο μέρες νωρίτερα, το βράδυ της 11^{ης} Ιουνίου 1942 πραγματοποιήθηκε το σαμποτάζ στο αεροδρόμιο του Καστελλίου Πεδιάδος. Η ομάδα των σαμποτέρ αποτελούνταν από τον Ιρλανδό λοχαγό Dankan και δύο Βρετανούς Δεκανείς με οδηγό τον Βασίλη Δραμουντάνη από τα Ανώγεια. Αποβιβάστηκαν, στις 3 Ιουνίου, στη παραλία της Τρυπητής, νότια του νομού και την ασφάλειά τους ανέλαβαν κάτοικοι, οργανωμένοι στην αντίσταση, του χωριού Κρότος. Διαπίστωσαν, ωστόσο, ότι ήταν αρκετά δύσκολο να μπουν μέσα στο αεροδρόμιο και εξέτασαν την περίπτωση των αντιποίνων στους κατοίκους του Καστελλίου και των γύρω χωριών. Έτσι αποφασίστηκε να ζητηθεί από το Συμμαχικό Στρατηγείο να συγχρονίσει τους βομβαρδισμούς του, την ώρα που θα γινόταν η δολιοφθορά. Μ' αυτόν τον τρόπο θα σήμανε συναγεμμός στο γερμανικό στρατόπεδο, οι Γερμανοί θα οδηγούνταν στα καταφύγια και θα διευκολυνόταν η είσοδος στο αεροδρόμιο.

Στις 11.00 τη νύχτα της 11^{ης} Ιουνίου εμφανίστηκαν συμμαχικά αεροπλάνα σε μεγάλο ύψος πάνω από το αεροδρόμιο και έριξαν μία κόκκινη φωτοβολίδα, το οποίο σήμαινε για τους σαμποτέρ ότι θα ξαναγυρίσουν σε 15 λεπτά. Έτσι δόθηκε η ευκαιρία στην ομάδα να μπει γρήγορα στο αεροδρόμιο, όπου δεν υπήρχαν γερμανοί στρατιώτες, τοποθέτησε τις μαγνητικές νάρκες σε 8 αεροπλάνα και στις αποθήκες βενζίνης και έφυγε. Με την πάροδο των 15 λεπτών επέστρεψαν τα συμμαχικά αεροπλάνα και έριξαν τις βόμβες τους στο αεροδρόμιο, ενώ ταυτόχρονα έγιναν οι εκρήξεις. Οι Γερμανοί θεώρησαν ότι οι καταστροφές ήταν αποτέλεσμα των βομβαρδισμών και δεν επιβλήθηκαν αντίποινα στους κατοίκους.

Την ίδια νύχτα, οι δολιοφθορείς, δύο Άγγλοι και δύο Αυστραλοί με οδηγό τον ανθυπολοχαγό Μύρωνα Σαμαρείτη από τον Πρινιά Μαλεβιζίου, έφθασαν κοντά στο αεροδρόμιο του Τυμπακίου, όπου διαπίστωσαν ότι υπήρχαν μόνο δύο κατεστραμμένα αεροπλάνα και δεν έκριναν σκόπιμο να τοποθετήσουν εκρηκτικές ύλες. Στη συνέχεια οδηγήθηκαν στην ακτή της Τρυπητής και μαζί με τους σαμποτέρ του αεροδρομίου του Καστελλίου αναχώρησαν για τη Μέση Ανατολή.²⁷

²⁶ Εφημερίδα «Κρητικός Κήρυξ», 16 Ιουνίου 1942, Ηράκλειο, αρ. τ. 250, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%ba%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%83-%ce%ba%ce%b7%cf%81%cf%85%ce%be-691>

²⁷ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.223-225

Στις 15 Αυγούστου 1942 ο εκπρόσωπος του Συμμαχικού Στρατηγείου, Tom Dunbabin, που βρισκόταν στο λημέρι του Πετρακογιώργη στον Ψηλορείτη, αποφάσισε, σύμφωνα με διαταγή του Συμμαχικού Στρατηγείου, να εκτελεστούν μικρά σαμποτάζ στο νομό Ηρακλείου. Σκοπός τους ήταν να δώσουν την εντύπωση στους Γερμανούς ότι στην περιοχή κυριαρχούσαν οι αντάρτικες ένοπλες ομάδες, να τους υποχρεώσουν να διατηρήσουν τις στρατιωτικές δυνάμεις τους στο νησί, έτσι ώστε να μην μπορέσουν να ενισχύσουν το Γερμανό Στρατάρχη Erwin Rommel στη βόρεια Αφρική, όπου σχεδίαζε να επιτεθεί εναντίον των Βρετανών στο Ελ Αλαμείν.²⁸

Την εκτέλεση αυτής της αποστολής ανέλαβε η ομάδα του Πετρακογιώργη, η οποία κάλεσε και άλλους ενόπλους οργανωμένους από τα γύρω χωριά και σχημάτισε μία δύναμη 150 ενόπλων. Τα σαμποτάζ, αποφασίστηκε, να εκτελεστούν συγχρόνως τη νύχτα της 17^{ης} Αυγούστου. Έτσι, απόσπασμα 20 ανδρών πήγε στους Επτά Πόρους, όπου βρισκόταν γερμανικό φυλάκιο με δύναμη 14 ανδρών, και αφού το πλησίασαν χωρίς να γίνουν αντιληπτοί, άρχισαν καταγιστικά πυρά και με χειροβομβίδες εξόντωσαν τους Γερμανούς, οι οποίοι αιφνιδιασμένοι δεν μπόρεσαν να αντιδράσουν. Άλλη ομάδα από 15 ένοπλους πήγε στην περιοχή του χωριού Πρινιά Μαλεβιζίου και ναρκοθέτησε το δρόμο Αγίας Βαρβάρας-Ηρακλείου. Στη συνέχεια προχώρησε με μεγάλη προσοχή στα νότια του χωριού Αυγενική, όπου υπήρχαν υπαίθριες αποθήκες καυσίμων και πυρομαχικών. Κατέστρεψαν δύο γερμανικά αυτοκίνητα και έκαψαν βαρέλια βενζίνης. Απόσπασμα 25 ανδρών πήγε στο αεροδρόμιου του Τυμπακίου, όπου κατόρθωσε να ανατινάξει μικρές αποθήκες καυσίμων, χωρίς να γίνει αντιληπτό. Άλλη ομάδα από 18 άνδρες πήγε στο χωριό Γέργερη, όπου υπήρχε γερμανική αποθήκη με ελαστικά αυτοκινήτων. Αφού πήραν κάποια για να τα χρησιμοποιήσουν για σόλες παπουτσιών, πυρπόλησαν την αποθήκη και διέφυγαν στο δάσος Ρούβα. Η επόμενη ομάδα πήγε στο χωριό Φανερωμένη και κατέστρεψε μια αποθήκη υγρών καυσίμων.

Το βράδυ της 20^{ης} Αυγούστου 1941, είχε συγκεντρωθεί στο λημέρι του Πετρακογιώργη, στη νότια πλευρά του Ψηλορείτη, δύναμη 160 περίπου ανδρών. Οι αντάρτες κατέβηκαν στο χωριό Ζαρός και επιτέθηκαν εναντίον της γερμανικής φρουράς. Το γερμανικό τάγμα αποτελούνταν από 500 άνδρες, οι οποίοι διέμεναν στο σχολείο του χωριού, έχοντας ως αποστολή να επιτηρούν τις νότιες υπώρειες του Ψηλορείτη. Οι Γερμανοί, όμως δεν

²⁸Ασκληπιός,Γ., Θεοδωράκης, *Η Εθνική Αντίσταση Κρήτης, Μέση Ανατολή, 1941-1945*, Ηράκλειο, σ.143-150

αιφνιδιάστηκαν, κατέλαβαν θέσεις μάχης και απάντησαν στα πυρά. Η μάχη συνεχίστηκε για πολλές ώρες με αποτέλεσμα το φόνο 5 Γερμανών και ανεξακρίβωτο αριθμό τραυματιών.²⁹

3.2 Οι μάχες στις Κουτσουνάρες και στο Τραχήλι

Στις αρχές του έτους 1943, η Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής πήρε την απόφαση διάσπασης της οργάνωσης του ΕΑΜ και τη δημιουργία μίας νέας, στην οποία θα ενταχθούν τα μη κομμουνιστικά μέλη για να συνεχίσουν των αγώνα εναντίον των Γερμανών. Την εφαρμογή του σχεδίου και της ιδρύσεως της νέας μυστικής οργάνωσης, η οποία ονομάστηκε Εθνική Οργάνωση Κρήτης (Ε.Ο.Κ), στο νομό Ηρακλείου ανέλαβε ο αναπληρωτής του Τομ Νταμπάμπιν, Πάτρικ Λη Φέρμορ, που βρισκόταν με τον ασύρματό του στη θέση Πετραδολάκια της ορεινής περιοχής των Ανωγείων. Στην Ε.Ο.Κ, η οποία αναγνωρίστηκε από την ελληνική κυβέρνηση του Καΐρου, εντάχθηκαν αμέσως οι ένοπλες αντάρτικες ομάδες του Γεώργιου Πετρακογιώργη και των Κρουσανιωτών, ενώ παρέμεινε ανεξάρτητη η ένοπλη αντάρτικη ομάδα του Μανώλη Μπαντουβά, ο οποίος δεν είχε συνεργασία με τους Άγγλους.

Τις πρώτες μέρες του Ιουλίου 1943, ο νέος Διοικητής του φρουρίου Κρήτης, Μπρούνο Μπρώυερ, αποφάσισε να οργανώσει αποστολές διερεύνησης και κύκλωσης του Ψηλορείτη και του οροπεδίου της Νίδας, με σκοπό να εξοντώσει τις ένοπλες αντάρτικες ομάδες των Κρητικών και το προσωπικό του αγγλικού ασυρμάτου. Η οργάνωση της επιθετικής ενέργειας ανατέθηκε στον Διοικητή της 22ας Γερμανικής Μεραρχίας Υποστράτηγο Βάλτερ Μύλλερ, ο οποίος κατάρτισε ένα μεγαλοφυές, αλλά συγχρόνως πολύ δύσκολο ή και τελείως αδύνατο σχέδιο, καθώς απαιτούσε απόλυτο συγχρονισμό κινήσεων όλων των γερμανικών δυνάμεων που θα κύκλωναν τον Ψηλορείτη. Πράγματι, στη συγκεκριμένη περιοχή βρίσκονταν ο αγγλικός ασύρματος με τους λοχαγούς Ράλφ Στόκμπριτς ή Σήφη και Τζων Στάνλεϋ, η ομάδα του Γεώργιου Πετρακογιώργη με δύναμη 150 ανδρών και η Ανεξάρτητη Ομάδα Ανωγείων με αρχηγό τον Γιάννη Δραμουντάνη, με 50-60 ενόπλους. Ο Εμμανουήλ Μπαντουβάς είχε μετακινηθεί στα Λασιθιώτικα βουνά, μετά τη διένεξή του με τον Tom Dumbabin, οι άνδρες του Κρουσώνα είχαν διαφύγει στη Μέση Ανατολή, η Κ.Ε.Ε.Ε. του Αλέξη Ραπτόπουλου, μετά τη σύλληψη και εκτέλεση του αρχηγού της, είχε διαλυθεί και ομάδα του Ελληνικού Απελευθερωτικού Στρατού δεν είχε δημιουργηθεί ακόμη.

²⁹ Ιδιωτικό αρχείο εκπολιτιστικού συλλόγου Μαγαρικαρίου «Ο Καπετάν Πετρακογιώργης», Ηράκλειο

Στις 14 Ιουλίου 1943 ένας γερμανικός λόχος από την περιοχή του χωριού Ζαρός με μέτρα ασφαλείας, εμπροσθοφυλακή και ανιχνευτές άρχισε να ανεβαίνει προς το οροπέδιο της Νίδας, με σκοπό να εξακριβώσει εάν υπάρχουν αντάρτες από την κατεύθυνση αυτή. Όταν ο Γεώργιος Πετρακογιώργης τους αντιλήφθηκε, παρέταξε τους άνδρες του στη θέση Κουτσουνάρες, κοντά στο χωριό Βορίζια, την οποία έκρινε κατάλληλη για να αντιτάξουν άμυνα και να εμποδίσουν την κίνηση των Γερμανών. Ο γερμανικός λόχος, φθάνοντας στο σημείο, δέχθηκε ομαδικά πυρά, αιφνιδιάστηκε και αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Κατά τη διάρκεια της μάχης δεν σκοτώθηκε κανείς από τους αντάρτες, ενώ οι απώλειες των Γερμανών δεν έγιναν γνωστές.³⁰

Το λημέρι της ένοπλης αντάρτικης ομάδας του Γεώργιου Πετρακογιώργη βρισκόταν στη θέση Μπριζιό στη νοτιοανατολική πλαγιά του Ψηλορείτη, αλλά στις 14 Αυγούστου 1943 μετακινήθηκαν στο δάσος του Ρούβα σε μια μεγάλη σπηλιά, όπου διανυκτέρευσαν. Την επόμενη μέρα έφθασαν με αυτοκίνητα, από την περιοχή της Μεσαράς στα χωριά Ζαρός, Γρηγοριά, Μαγαρικάρι, γερμανικά τμήματα στρατού, καθώς ο υποστράτηγος Βάλτερ Μύλλερ διέταξε την έναρξη της μεγάλης εξερευνητικής επιχειρήσεως στον Ψηλορείτη. Το τμήμα που έφθασε στο χωριό Ζαρός είχε πληροφορίες για τη θέση, όπου βρισκόταν η αντάρτικη ομάδα του Πετρακογιώργη και κινήθηκε γρήγορα προς την κατεύθυνση αυτή.

Οι 22 αντάρτες αντιλήφθηκαν τους Γερμανούς, όταν πλέον είχαν πλησιάσει πολύ τη θέση τους. Επειδή το μέρος ήταν ακατάλληλο για να δοθεί μάχη, κινήθηκαν, ύστερα από υπόδειξη του αρχηγού τους, προς τη θέση Σταλίστρα. Κατά τη μετακίνησή τους, οι Γερμανοί τους επιτέθηκαν από πολλές κατευθύνσεις, υποχρεώνοντάς τους να παραταχθούν στη θέση Τραχήλι, στην περιοχή του χωριού Βορίζια. Σε αυτό το σημείο, εγκλωβισμένοι, δέχθηκαν την επίθεση του γερμανικού στρατού, η οποία εκδηλώθηκε από τρεις πλευρές. Ο Αντώνης Χουστουλάκης, από το χωριό Κισσοί, επιζών της μάχης περιγράφει: «...και λέει ο αρχηγός, ο Πετρακογιώργης: Παιδιά μου θα προσπαθήσουμε να ξεφύγουμε, να μη δώσουμε μάχη, γιατί θα κάψουνε τα Βορίζια...είχαμε έναν οδηγό που ήξερε το βουνό καλά και λέει θα πάμε από δω... και πέφτουμε απάνω σε 330 Γερμανούς... και λέει ο Πετρακογιώργης: Παιδιά μου, ο κόμπος έφτασε στο χτένι (σε αυτό το σημείο συγκινείται) αλλά προσέχετε γιατί δεν ξέρουμε πόσος στρατός είναι πάνω. Εμπρός παιδιά μου, κάντε το σταυρό σας και μη φοβάστε μα δεν σκοτώνουνε οι σφαίρες, πρέπει να το γράφει η μοίρα σου, και αν σου λέει θα σκοτωθείς, θα σκοτωθείς. Βγαίνουμε επάνω, λοιπόν, και η πρώτη σφαίρα που εδόθηκε ήτο ενός γερμανού αξιωματικού, την πήρε ο κακομοίρης εδώ ψηλά, ας πούμε, και τον εγκρεμίζει στα 50 μέτρα

³⁰ Στο ίδιο.

βάθος. Αυτά ρε παιδιά είναι πράγματα που δεν μπορεί να τα πιστέψει κανείς, κι όμως είναι αλήθεια... Εγώ ήμανε 16 χρονού, παρόν εκεί, και δεν εφοβήθηκα γιατί ενόμιζα πως ήμανε στο χωριό και έκανα καβγά που λέμε σε κάποια φασαρία μέσα, μα αυτός ήτανε πόλεμος και εκράτησε 8 ώρες, από το πρωί όλη μέρα...»³¹

Η μάχη άρχισε στις 9.00 η ώρα το πρωί και κράτησε μέχρι τις 4.00. Το δίκτυο των αμυντικών πυρών των ανταρτών ήταν αποτελεσματικό. Οι Γερμανοί δεν κατόρθωσαν να προχωρήσουν από τις γραμμές αμύνης των ανταρτών, οι οποίοι κράτησαν τις θέσεις τους με πείσμα. Στις 17.00 η ώρα, ο γερμανικός στρατός επέστρεψε στη βάση του, καθώς δεν κατόρθωσε να διώξει τους αντάρτες από τις θέσεις τους. Οι απώλειές του ήταν μεγάλες, 50 νεκροί και πολλοί τραυματίες. Η αντάρτικη ομάδα είχε 7 νεκρούς και η πλειοψηφία των ανδρών της ήταν ελαφρά τραυματισμένη.

³¹ Προφορική μαρτυρία Αντώνη Χουστουλάκη, 14 Σεπτεμβρίου 2020, Κισσοί, προσωπικό αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

4. ΤΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ ΤΩΝ ΓΕΡΜΑΝΩΝ

4.1 Το ολοκαύτωμα της Βιάννου

Το ολοκαύτωμα της Βιάννου είναι το πρώτο στην Ελλάδα μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας με τους Συμμάχους και αποτελεί μια εξαιρετικά σκληρή αντίδραση των Γερμανών στο ενδεχόμενο αμφισβήτησης της κυριαρχίας τους. Εγκαινιάζει ουσιαστικά την περίοδο βαρύτερης κλιμάκωσης της γερμανικής τρομοκρατίας, καθώς μπαίνουμε στο τελευταίο και πιο σκληρό έτος της Γερμανικής Κατοχής.

Τον Μάιο του 1943 εγκαταστάθηκε γερμανικό φυλάκιο τριών στρατιωτών στην Κάτω Σύμη Βιάννου για την παρακολούθηση της περιοχής. Μετά την συνθηκολόγηση της Ιταλίας στις 8 Σεπτεμβρίου 1943 και εν μέσω φημών για βρετανική απόβαση στην περιοχή, ο καπετάν Μπαντουβάς, ο οποίος είχε επιστρέψει από τα Λασιθιώτικα βουνά, το βράδυ της 9^{ης} προς τη 10^η Σεπτεμβρίου 1943 έδωσε διαταγή να εξουδετερωθεί το φυλάκιο. Κατά τη διάρκεια της σύλληψης των τριών Γερμανών στρατιωτών, δόθηκε μάχη, με αποτέλεσμα το θάνατο δύο εξ αυτών.³²

Το πρωί της 12^{ης} Σεπτεμβρίου ο διοικητής του γερμανικού λόχου Βιάννου, με δύναμη 120 ανδρών, κινήθηκε προς το χωριό Κάτω Σύμη για να εξακριβώσει τι είχε συμβεί με το θάνατο των δύο Γερμανών του φυλακίου. Κατά την κίνησή τους προς το χωριό συνέλαβαν 10 αμάχους, τους οποίους τους χρησιμοποίησαν ως προπέτασμα, υποχρεώνοντάς τους να βαδίζουν μαζί με τους ανιχνευτές τους. Στις 10 το πρωί, εισερχόμενοι στο στενό Κουτσουνάρι, δέχθηκαν επίθεση από τους αντάρτες. Οι Γερμανοί αιφνιδιάστηκαν, από τα πρώτα πυρά σκοτώθηκαν 30, ενώ άλλοι ανταπέδωσαν και άλλοι υποχώρησαν. Οι αντάρτες κατόρθωσαν να απελευθερώσουν τους αμάχους και να συλλάβουν αιχμαλώτους. Η μάχη έληξε το μεσημέρι με την υποχώρηση του γερμανικού τμήματος και την επιστροφή του στη Βιάννο.³³

Ο γερμανός στρατηγός Φρίντριχ- Βίλχελμ Μύλλερ, διαβόητος για τη σκληρότητα που επέδειξε στον τοπικό πληθυσμό, δίνει εντολή να καταστραφεί η επαρχία της Βιάννου, να εκτελεστούν οι άνδρες άνω των 16 ετών, καθώς και όλοι όσοι συλλαμβάνονται στην ύπαιθρο, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, αιτιολογώντας, στις 13 Σεπτεμβρίου 1943, σε γνωστοποίησή

³² Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.390-391

³³ Γεώργιος, Παναγιωτάκης, *Ντοκουμέντα από τη Μάχη και την Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Έκδοση 3^η, Ηράκλειο 2007, σ. 152-156

του στον κρητικό λαό, ότι οι κάτοικοι της εν λόγω περιοχής όχι μόνο γνώριζαν την ύπαρξη της αντάρτικης ομάδας, αλλά της παρείχαν καταφύγιο και υποστήριξη.³⁴ Ο Γερμανός Διοικητής, αντί να εκστρατεύσει ο ίδιος με όσες δυνάμεις διέθετε από τους νομούς Ηρακλείου και Λασιθίου, να κυκλώσει και να εξοντώσει τους αντάρτες του Μπαντουβά, προτίμησε να επιβάλει σκληρά αντίποινα εναντίον των κατοίκων της περιοχής, οι οποίοι δεν είχαν καμία ανάμειξη στην εξόντωση των ανδρών του φυλακίου και του γερμανικού λόχου. Πάνω από 2.000 Γερμανοί στρατιώτες έφτασαν στην Βιάννο, χωρίστηκαν σε ομάδες και εφάρμοσαν σχέδιο συστηματικής καταστροφής χωριών και εξόντωσης κατοίκων, διαδίδοντας πρώτα ότι όσοι ήταν στα σπίτια τους δεν θα πάθαιναν τίποτα.

Σύμφωνα με το παραπλανητικό σχέδιο, γερμανικό τμήμα στρατού φθάνει στο χωριό Άγιος Βασίλειος, το οποίο είχαν εγκαταλείψει οι άνδρες του, φοβούμενοι τα αντίποινα. Οι Γερμανοί διαβεβαιώνουν στις γυναίκες του χωριού, ότι δεν καταλογίζουν ευθύνες στους κατοίκους για τις πράξεις των ανταρτών και ότι μπορούν να επιστρέψουν στα σπίτια τους, ενώ εάν δεν γυρίσουν θα θεωρηθούν αντάρτες, θα επιβληθούν αντίποινα στις οικογένειές τους και θα καούν τα σπίτια τους. Η συγκεκριμένη στάση των Γερμανών έγινε γνωστή και στα κοντινά χωριά, των οποίων οι άνδρες είχαν απομακρυνθεί, με αποτέλεσμα να ειδοποιηθούν και να επιστρέψουν στα χωριά τους.

Η 14^η Σεπτεμβρίου ήταν η αρχή των εκτελέσεων κατοίκων της επαρχίας Βιάννου. Οι Γερμανοί, αφού χώριζαν τους άνδρες σε τρεις ομάδες, τους τοποθετούσαν σε τρία διαφορετικά σημεία και άρχιζε τμηματικά η εκτέλεσή τους. Στο γυμνάσιο Άνω Βιάννο έκλεισαν 300 άνδρες από τα γύρω χωριά, απειλώντας να τους εκτελέσουν εάν οι αντάρτες δεν παραδώσουν τους Γερμανούς ομήρους. Ωστόσο, οι αντάρτες δεν προχώρησαν σε ανταλλαγή και η εκτέλεση αποφεύχθηκε από τις κινήσεις αντιπροσώπων του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού και της Εκκλησίας. Πέραν των μαζικών εκτελέσεων, έγιναν λεηλασίες, βανδαλισμοί και πυρπολήσεις χωριών. Οι εκτελέσεις και οι καταστροφές που πραγματοποιήθηκαν από μονάδες του γερμανικού στρατού σε πάνω από 20 χωριά της επαρχίας Βιάννου, στις 14-16 Σεπτεμβρίου, είχαν ως αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους καταγεγραμμένα 461 άτομα.³⁵

Ο Μανώλης Μπαντουβάς και η ομάδα του αναχώρησαν για τη Μέση Ανατολή, καθώς θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για το ολοκαύτωμα και κρίθηκε σκόπιμο να απομακρυνθούν από την Κρήτη.

³⁴ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.394-395

³⁵ Μανώλης, Καρέλλης, *Ιστορικά σημειώματα για την Κρήτη: Από την Επανάσταση του 1866 έως την Κατοχή: Με ανατύπωση της εκθέσεως ωμοτήτων των Καζαντζάκη, Καλιτσουνάκη*, πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005

4.2 Η απαγωγή του στρατηγού Χάινριχ Κράϊπε

Στις 26 Απριλίου 1944 έγινε στην Κρήτη ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η απαγωγή του Γερμανού Στρατηγού Φον Καρλ Κράϊπε, Διοικητή της 22^{ης} Γερμανικής Μεραρχίας και η οδήγησή του στο Κάιρο της Αιγύπτου. Ο σχεδιασμός της είχε ξεκινήσει από τα μέσα του 1943 από την Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων της Μεγάλης Βρετανίας. Τον Οκτώβριο, όταν το Ανώτατο Συμμαχικό Στρατηγείο προετοίμαζε το άνοιγμα του δεύτερου Μετώπου στη Δυτική Ευρώπη, ήθελε να εκτελέσει μια επιχείρηση στα Βαλκάνια για να παραπλανήσει το Ανώτατο Γερμανικό Στρατηγείο και τον Αδόλφο Χίτλερ. Με αυτόν τον τρόπο θα τους υποχρέωνε, αν όχι να μεταφέρουν δυνάμεις από το Δυτικό Μέτωπο, τουλάχιστον να καθλωθούν αυτές που ήταν στα Βαλκάνια και στην Κρήτη.

Η αναχώρηση της ομάδας του Μανώλη Μπαντουβά είχε επιδράσει ευνοϊκά στο ηθικό των Γερμανών, ενώ αντιθέτως η καταστροφή της επαρχίας Βιάννου και οι εκτελέσεις είχαν καταρρίψει το ηθικό των Κρητικών, οι οποίοι άρχισαν να πιστεύουν ότι δεν επρόκειτο να γίνει απόβαση, για να ελευθερωθεί η Κρήτη.

Η επιχείρηση εκτελέστηκε από κοινού από τις Βρετανικές Επιχειρήσεις Ειδικών Αποστολών (SOE) και την Κρητική Αντίσταση. Η επιχείρηση ξεκίνησε στις 4 Φεβρουαρίου 1944, όταν ο αξιωματικός της SOE Πάτρικ Λη Φέρμορ έφτασε στην Κρήτη με την πρόθεση να απαγάγει τον Διοικητή του Φρουρίου Φρίντριχ-Βίλχελμ Μύλλερ. Τον Βρετανό αξιωματικό υποδέχθηκαν μέλη της Κρητικής Αντίστασης και ο λοχαγός Σάντι Ρέντελ, χειριστής του ασυρμάτου στα Ανώγεια. Τον Απρίλιο του 1944, όταν κατέφθασαν τα υπόλοιπα μέλη της αποστολής, ο Γουίλιαμ Στάνλεϊ Μος, ο Γεώργιος Τυράκης και ο Μανώλης Πατεράκης, πληροφορήθηκαν ότι ο Μύλλερ στάλθηκε στο δυτικό μέτωπο στη Γαλλία και αντικαταστάθηκε από τον υποστράτηγο Χάινριχ Κράϊπε, αξιωματικό καριέρας με πολεμική πείρα.³⁶

Μετά την πληροφορία της αντικατάστασης του Μύλλερ, ο Πάτρικ Λη Φέρμορ πήρε έγκριση να καταστρώσει το σχέδιο απαγωγής του Κράϊπε. Αποφάσισε να κατέβει ο ίδιος στο Ηράκλειο και να συγκεντρώσει πληροφορίες για τις μετακινήσεις και τις συνήθειες του στρατηγού. Μεταμφιέστηκε σε κρητικό χωρικό βάζοντας τα μαλλιά και τα μουστάκια του μαύρα. Μαζί με τον Μιχάλη Ακουμιανάκη άρχισαν να κατασκοπεύουν τη βίλλα Αριάδνη στην Κνωσό, κατοικία του Γερμανού Στρατιωτικού Διοικητή, η έδρα της Μεραρχίας του οποίου βρισκόταν στο χωριό Αρχάνες. Το συμπέρασμά τους ήταν ότι ήταν αδύνατο να γίνει η

³⁶ Αντώνης, Κ., Σανουδάκης, «Επιχείρηση Κράϊπε, Γιώργη Τυράκη, Κνωσός 1985, σ. 34-40

απαγωγή από τη βίλλα, καθώς ήταν περικυκλωμένη από δύο σειρές συρματοπλέγματα και υπήρχε φρουρά. Έπρεπε, λοιπόν να γίνει κατά την νυχτερινή επιστροφή του στρατηγού από την έδρα της Μεραρχίας του στη βίλλα. Έτσι, την παρακολούθηση του αυτοκινήτου του ανέλαβαν ο φοιτητής Ηλίας Αθανασάκης μαζί με τον χωροφύλακα Στρατή Σιαβόλη, που υπηρετούσε στο Σταθμό Χωροφυλακής Αρχανών. Ο Άγγλος αξιωματικός πήρε την απόφαση να γίνει η απαγωγή ακριβώς στη διασταύρωση του αμαξωτού δρόμου Αρχανών-Ηρακλείου με το χωριό Πεζιά.³⁷

Το βράδυ της 26^{ης} Απριλίου 1944 όλοι είχαν καταλάβει τις θέσεις τους. Στο μικρό λόφο δεξιά του αμαξωτού δρόμου εγκαταστάθηκε ο Ηλίας Αθανασάκης, ο οποίος θα ειδοποιούσε πρώτος με τη λάμψη του φακού του την προσέγγιση του αυτοκινήτου του στρατηγού. Μετά από αυτόν στη ίδια πλευρά του δρόμου, στο άλλο ύψωμα στη στροφή, τοποθετήθηκε ο Μιχάλης Ακουμιανάκης, ο οποίος θα επαναλάμβανε το σήμα με το φακό του στους απαγωγείς που περίμεναν στη διακλάδωση. Στο ίδιο σημείο βρισκόταν οι Γρηγόρης Χναράκης, Αντώνης Ζωϊδάκης και Αντώνης Παπαλεωνίδας για την εξουδετέρωση του δεύτερου αυτοκινήτου που πιθανόν να ακολουθούσε. Απέναντι ακριβώς, και για τον ίδιο σκοπό τάχθηκαν οι Νίκος Κόμης, Στρατής Σιαβόλης και Δημήτρης Τζατζαδάκης.

Οι Άγγλοι αξιωματικοί φορούσαν τις γερμανικές στολές με τα σήματα της τροχαίας και με το κόκκινο φως του φακού τους θα σταματούσαν το αυτοκίνητο στη μέση του δρόμου. Οι Πάτρικ Λη Φέρμορ και Μανώλης Πατεράκης θα συνελάμβαναν τον Γερμανό διοικητή. Ο Στάνλεϊ Μος με τον Γεώργιο Τυράκη θα εξουδετέρωναν τον οδηγό του αυτοκινήτου. Στη συνέχεια του αμαξωτού δρόμου προς το Ηράκλειο και σε απόσταση 300 περίπου μέτρων παρέμεινε ο Παύλος Ζωγραφιστός, για να ειδοποιήσει για πιθανή άφιξη αυτοκινήτων από την κατεύθυνση της πόλης.

Στις 9.45 μ.μ. ο Ηλίας Αθανασάκης έδωσε το σήμα για την άφιξη του αυτοκινήτου, το οποίο επανέλαβε ο Μιχάλης Ακουμιανάκης προς τους Άγγλους στο σταυροδρόμι. Οι απαγωγείς ήταν εξαιρετικά τυχεροί, καθώς ο Γερμανός διοικητής δεν συνοδευόταν από δεύτερο αυτοκίνητο. Αμέσως, οι δύο Άγγλοι εμφανίστηκαν στη μέση του δρόμου, και μόλις φάνηκε το αυτοκίνητο, άναψαν το κόκκινο φως του φακού τους. Ο οδηγός έκοψε ταχύτητα και με την επίδειξη των σημάτων της τροχαίας σταμάτησε μπροστά τους. Οι απαγωγείς έδεσαν το Κράιπε και τον ανάγκασαν να μετακινηθεί στο πάτωμα του πίσω καθίσματος, ενώ οι Φέρμορ και Μος υποδύθηκαν εκείνον και τον οδηγό του αντίστοιχα. Όλες αυτές οι ενέργειες έγιναν σε χρόνο που δεν ξεπερνούσε τα 2 λεπτά. Το αυτοκίνητο κινήθηκε προς την

³⁷ Στο ίδιο, σ. 67-75

κατεύθυνση του Ηρακλείου και οι υπόλοιποι άνδρες της ομάδας με τον Γερμανό οδηγό προς την κατεύθυνση του Ψηλορείτη με σκοπό να συναντηθούν την άλλη μέρα στη θέση Πετραδολάκια στο χωριό Ανώγεια.

Ο Φέρμορ, αφού αφαίρεσε πινακίδες και διακριτικά, άφησε το αυτοκίνητο έξω από το χωριό Χελιανά, στον όρμο των Σεισών, όπου πίστευαν οι Γερμανοί ότι τον χρησιμοποιούσαν οι Σύμμαχοι για να παραλαμβάνουν φυγάδες αντιστασιακούς ή να αποβιβάζουν σαμποτέρς. Με αυτόν τον τρόπο θα τους έπειθαν ότι επρόκειτο για επιχείρηση καθαρά των Βρετανών και ότι κανένας ντόπιος δεν έλαβε μέρος στην απαγωγή, ώστε να μην διαπραχθούν αντίποινα εναντίον των αμάχων. Μάλιστα, εκτός από κάποια αντικείμενα αγγλικής προέλευσης, άφησαν στο μπροστινό τζάμι μία επιστολή στα γερμανικά. Σε αυτήν ανέφερε ότι οι Βρετανοί είχαν απαγάγει τον στρατηγό χωρίς την ενεργό ανάμειξη κάποιου ντόπιου Κρητικού, ότι ο στρατηγός είναι πλέον αιχμάλωτος πολέμου καθ' οδόν προς Κάιρο, λαμβάνοντας την πρόευσσα μεταχείριση και οποιαδήποτε αντίποινα εις βάρος του πληθυσμού θα ήταν αδικαιολόγητα και άδικα.³⁸

Μόλις οι Γερμανοί αντιλήφθηκαν την απουσία του Κράιπε, έθεσαν το νησί σε συναγερμό. Κάθε μονάδα και κλιμάκιο ξεκίνησε έρευνες στον Ψηλορείτη, διατάχθηκαν εναέριες αναγνωρίσεις και στήθηκαν μπλόκα σε όλους τους κεντρικούς οδικούς άξονες. Νωρίς το πρωί της 29^{ης} Απριλίου διανεμήθηκαν χιλιάδες προκηρύξεις (πολλές ρίφθηκαν με αεροπλάνα), υπογεγραμμένες από τον ίδιο τον Διοικητή του Φρουρίου, τον στρατηγό Μπρόγερ, με τις οποίες οι Γερμανοί πληροφορούσαν για το γεγονός της απαγωγής του στρατηγού και προειδοποιούσαν για αντίποινα εναντίον των κατοίκων εάν αυτός δεν εμφανιζόταν ελεύθερος μέσα στις επόμενες 3 μέρες. Στο κείμενο αναφερόταν ξεκάθαρα ότι δίχως την σύμπραξη των ντόπιων η επιχείρηση της απαγωγής του Κράιπε θα ήταν αδύνατη.³⁹

Ο Διοικητής Φρουρίου Κρήτης, Μπρούνο Μπρόγερ, αφού όρισε αντικαταστάτη του Κράιπε, τον Συνταγματάρχη Φρίμπε, αποφάσισε να επιβάλλει αντίποινα στους Κρητικούς. Δεν προέβη, ωστόσο, σε ομαδικές εκτελέσεις σύμφωνα με την αρχή της συλλογικής ευθύνης, αλλά προχώρησε σε τρομοκρατικές πράξεις για να καταρρίψει το ηθικό των κατοίκων.

³⁸ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ.457

³⁹ Εφημερίδα «Κρητικός Κήρυξ», 29 Απριλίου 1944, Ηράκλειο, Αρ. τ. 821 , <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%ba%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b9%ce%ba%ce%bf%cf%83-%ce%ba%ce%b7%cf%81%cf%85%ce%be-137>

Στις 3 Μαΐου 1944, ο διοικητής του 65^{ου} γερμανικού συντάγματος, ύστερα από διαταγή του Μπρόγερ, απέστειλε ένα τάγμα στρατού στο χωριό Μαγαριτάρι, γενέτειρα του αρχηγού των ανταρτών, Γεώργιου Πετρακογιώργη, καθώς και στα γειτονικά χωριά Καμάρες, Λοχριά και Βορίζια. Όταν οι Γερμανοί έφθασαν στο Μαγαρικάρι, κύκλωσαν το χωριό, συγκέντρωσαν τους κατοίκους, συνέλαβαν τους άνδρες, τους οδήγησαν περίπου ένα χιλιόμετρο μακριά και τους φρουρούσαν. Τα γυναικόπαιδα τα έκλεισαν στην εκκλησία του χωριού. Το απόγευμα, όλοι οι συλληφθέντες των τριών χωριών σχημάτισαν φάλαγγα και με συνοδεία γερμανικού αποσπάσματος οδηγήθηκαν στις Μοίρες, όπου φυλακίστηκαν.

Μετά από δύο μέρες, οι Γερμανοί που παρέμειναν στα τρία χωριά, ειδοποίησαν τις γυναίκες, τις οποίες κρατούσαν φυλακισμένες στις εκκλησίες, να πάρουν ότι πολύτιμο έχουν μαζί τους και τα υπόλοιπα να τα αποθηκεύσουν στην εκκλησία. Με αυτόν τον τρόπο είχαν την λεία τους συγκεντρωμένη. Τα χωριά Μαγαρικάρι, Λοχριά και Καμάρες ισοπεδώθηκαν με εκρηκτικές ύλες.⁴⁰ Στο χωριό Βορίζια πήγε ένα γερμανικό απόσπασμα αλλά δεν βρήκε κατοίκους, καθώς το είχαν εγκαταλείψει. Έκαναν έρευνα και, όπως, ισχυρίστηκαν, βρέθηκαν όπλα και πυρομαχικά. Ζήτησαν την επέμβαση της αεροπορίας, η οποία και το βομβάρδισε.

Στις 18 Μαΐου 1944, ο Διοικητής του Φρουρίου Κρήτης, άκουσε από τον ραδιοφωνικό σταθμό του Καΐρου, την ομιλία του στρατηγού Κράιπε, πείσθηκε για την αναχώρησή του από την Κρήτη και σταμάτησε τις έρευνες για την ανακάλυψη και απελευθέρωσή του. Θεωρώντας προσβλητική την απαγωγή εις βάρος του ηθικού και γοήτρου των γερμανικών στρατευμάτων, αποφάσισε να στείλει δύο τάγματα γερμανικού στρατού στο χωριό Ανώγεια, από όπου πέρασαν την πρώτη μέρα οι απαγωγείς. Το ένα έφθασε στο χωριό Γωνιές, το κύκλωσε και εγκατέστησε οπλοπολυβόλα και φυλάκια σε επίκαιρες θέσεις. Το δεύτερο συνέχισε προς τα Ανώγεια, κατέλαβε τους γύρω λόφους, εγκατέστησε φυλάκια και πολυβόλα, έτσι ώστε να μην μπορεί κανείς από τους κατοίκους να διαφύγει. Συγκέντρωσαν τον πληθυσμό σε κεντρικά σημεία των δύο χωριών και συνέλαβαν από τα Ανώγεια 150 άνδρες και από τις Γωνιές 30. Όλους τους συλληφθέντες τους επιβίβασαν σε μεγάλα αυτοκίνητα και τους μετέφεραν στο Ηράκλειο.⁴¹

Η ενέργεια, είχε σαφώς θεαματική και εντυπωσιακή εκτέλεση, καθώς οι απαγωγείς με τον στρατηγό, μετά από μυθιστορηματική περιπλάνηση στα κρητικά βουνά, θα διαφύγουν στην Αίγυπτο, χωρίς, όμως, κανένα, άμεσο αποτέλεσμα, πλην εκείνου του ψυχολογικού και της

⁴⁰ Απομνημονεύματα Αγγελικής Μενακάκη, Μαγαρικάρι, ιδιωτικό αρχείο Αντώνη Ξηρουδάκη

⁴¹ Προφορική μαρτυρία Αικατερίνης Μακρογιαννάκη, 7 Σεπτεμβρίου 2020, Γωνιές Μαλεβιζίου, αρχείο Μάρθας Δερνεκτού

αμφισβήτησης του κύρους εις βάρος των Γερμανών. Οι Άγγλοι επιδίωξαν την απαγωγή, με αναμενόμενα τα σκληρά αντίποινα που θα ακολουθούσαν, δίχως να λάβουν υπόψη τους τις αιματηρές συνέπειες εις βάρος των Ελλήνων.

4.3 Το σαμποτάζ της Δαμάστας

Στις 6 Αυγούστου 1944 ο λοχαγός Γουίλιαμ Στάνλεϋ Μος, ο οποίος βρισκόταν στο λημέρι της Ανεξάρτητης Ομάδας Ανωγείων, ανακοίνωσε στον αρχηγό της πως είχε εντολή από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής να εγκαταστήσει ενέδρα στον κεντρικό αμαξωτό δρόμο Ηρακλείου-Ρεθύμνης για δύο λόγους: Ο πρώτος ήταν να δώσει την εντύπωση στους Γερμανούς, οι οποίοι σύμφωνα με τις πληροφορίες που είχαν, επρόκειτο να συμπτυχθούν από τους ανατολικούς νομούς στα Χανιά, ότι δεν θα είναι εύκολη η μετακίνησή τους, καθώς οι ένοπλες αντάρτικες ομάδες θα μπορούσαν να ναρκοθετούν το δρόμο και να προσβάλουν τις φάλαγγες των αυτοκινήτων τους. Δεύτερον, στόχος ήταν να χτυπήσουν μια μικρή φάλαγγα, η οποία κινούνταν κάθε πρωί από το Ηράκλειο προς το Ρέθυμνο με ένα τεθωρακισμένο αυτοκίνητο και μετέφερε την αλληλογραφία των Γερμανικών Υπηρεσιών.

Ο Άγγλος αξιωματικός για την εκτέλεση της αποστολής του ζήτησε την ενίσχυση της ένοπλης ομάδας των Ανωγείων. Στη σύσκεψη που ακολούθησε αποφασίστηκε ότι μία δύναμη από 15 άνδρες οπλισμένους, ανάμεσα τους και 6 Ρώσοι στρατιώτες, οι οποίοι είχαν δραπετεύσει από τα γερμανικά στρατόπεδα κράτησης, θα ήταν αρκετοί για τη διενέργεια του σαμποτάζ. Το βράδυ της 7ης Αυγούστου 1944 όλοι οι άνδρες που επρόκειτο να πάρουν μέρος στην επιχείρηση, έχοντας μαζί τους τον κατάλληλο οπλισμό, στις 11 η ώρα έστησαν μπλόκο ένα χιλιόμετρο δυτικά του χωριού Δαμάστα. Πριν ξημερώσει ο Γεώργιος Τυράκης ναρκοθέτησε με εκρηκτικές ύλες τον δρόμο και το γεφυράκι που βρισκόταν εκεί. Τοποθετήθηκαν δύο παρατηρητές σε κατάλληλες θέσεις, ο ένας ανατολικά προς την κατεύθυνση του Ηρακλείου και ο άλλος δυτικά προς Ρέθυμνο. Οι παρατηρητές είχαν εντολή μόλις αντιληφθούν αυτοκίνητα να σφυρίζουν τόσες φορές όσες ο αριθμός τους. Περίπτωση εμφανίσεως ελληνικών αυτοκινήτων δεν υπήρχε, καθώς υπήρχε απαγόρευση κυκλοφορίας τη συγκεκριμένη ώρα. Οι υπόλοιποι άνδρες κατέλαβαν θέσεις από τη μία και την άλλη πλευρά του δρόμου, έτοιμοι να αρχίσουν τα πυρά, μόλις τα γερμανικά αυτοκίνητα θα προσέκρουαν στις νάρκες.

Στις 8.30 η ώρα εμφανίστηκε από την κατεύθυνση του Ηρακλείου ένα μεγάλο στρατιωτικό αυτοκίνητο με 35 στρατιώτες που το ακολουθούσε ένα τεθωρακισμένο με δύο

πολυβόλα. Όταν έφτασε στη θέση της ενέδρας, ο Άγγλος Λοχαγός διέταξε την εκτέλεση πυρών, οι Γερμανοί αιφνιδιάστηκαν και δεν κατόρθωσαν να αντιδράσουν κάνοντας χρήση των όπλων τους. Όσοι δεν σκοτώθηκαν πάνω στο αυτοκίνητο, κατέβηκαν και κατέλαβαν θέσεις πίσω από έναν φράχτη αμπελιού ανταποδίδοντας τα πυρά. Το τεθωρακισμένο πλησίασε, αφού πρώτα έριξε δύο φωτοβολίδες, σήμα προς τα γερμανικά φυλάκια ότι δέχονται επίθεση, και άρχισε τα πυρά. Στη διάρκεια της μάχης ο Γουίλιαμ Στάνλεϋ Μος και ένας Ρώσος υπολοχαγός προσπάθησαν να εξουδετερώσουν το τεθωρακισμένο όχημα και να σκοτώσουν τον χειριστή του πολυβόλου. Πλησίασαν για να ρίξουν χειροβομβίδες στον πυργίσκο του, με αποτέλεσμα να σκοτωθεί ο Ρώσος στρατιώτης. Το τεθωρακισμένο κατόρθωσε να διαφύγει. Η μάχη συνεχίστηκε επί μία ώρα.

Ο Άγγλος Λοχαγός έδωσε τη διαταγή της αποχώρησης και οι άνδρες της ομάδας πήραν τους αιχμαλώτους, μερικά όπλα και λάφυρα και αποσύρθηκαν στη θέση Μιθιά, στο λημέρι της Αντάρτικης Ομάδας Ανωγείων. Από τους 35 Γερμανούς που βρισκόταν στο στρατιωτικό αυτοκίνητο, σκοτώθηκαν οι 30. Ο Γουίλιαμ Στάνλεϋ Μος έλαβε σήμα από τον ασύρματο να αναχωρήσει για το Κάιρο, δίχως να φροντίσει για την τύχη των αιχμαλώτων. Οι Ρώσοι εκτέλεσαν τους Γερμανο-Ιταλούς στρατιώτες, το πιθανότερο για να εκδικηθούν το θάνατο του Υπολοχαγού τους.⁴²

4.4 Η μεγάλη εξερευνητική επιχείρηση των Γερμανών στον Ψηλορείτη

Τις πρώτες μέρες του Αυγούστου 1944 ο Διοικητής του Φρουρίου Κρήτης Μύλλερ, μετά την εκτέλεση του πρώτου μέρους της αποστολής του, που ήταν η μεταφορά από την Κρήτη στην Αθήνα μιας Γερμανικής Μεραρχίας, αποφάσισε να εκτελέσει και τα δύο άλλα σκέλη, που ήταν η επιβολή σκληρών αντιποίνων στους κατοίκους των χωριών, από τα οποία πέρασαν οι απαγωγείς, και να μετακινήσει τους Γερμανούς και τους Ιταλούς των νομών Λασιθίου και Ρεθύμνης στα Χανιά, με όσο το δυνατόν λιγότερες απώλειες.

Για να μετακινηθούν τα αυτοκίνητα που θα μετέφεραν τους στρατιώτες και τα εφόδια τους στα Χανιά, όπου θα δημιουργούνταν ένα περιχαρακωμένο στρατόπεδο άμυνας των Γερμανών μέχρις ότου συνθηκολογήσει η Γερμανία, οπότε θα κρινόταν η τύχη τους, έπρεπε να εξουδετερωθούν όλες οι ένοπλες αντάρτικες ομάδες των Κρητικών που βρίσκονταν στον Ψηλορείτη, να διασκορπιστούν οι χίλιοι ένοπλοι άνδρες και οι οικογένειές τους ούτως ώστε

⁴² Δήμος Ανωγείων, *Το σαμποτάζ της Δαμάσκας*, 12 Αυγούστου 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=iuZE1y5xuf4>

να αποφευχθεί οποιαδήποτε πολεμική ενέργεια εναντίον των γερμανικών φαλάγγων που θα κινούνταν στον μοναδικό τότε αμαξωτό δρόμο από Ηράκλειο προς Ρέθυμνο. Συγχρόνως με την εξέλιξη των επιχειρήσεων θα επιβάλλονταν σκληρά αντίποινα με εκτελέσεις κατοίκων του νομού Ηρακλείου.

Για την κατάρτιση ενός γενικού σχεδίου επιθέσεως, ο Γερμανός Διοικητής έφτασε στο Ηράκλειο, όπου ενημερώθηκε από τον Διοικητή της 22^{ης} Μεραρχίας και τον Αρχηγό της γερμανικής κατασκοπείας για τις θέσεις των αντάρτικων ομάδων στο οροπέδιο της Νίδας. Ακόμη, του γνωστοποιήθηκε ότι η περιοχή των Ανωγείων είχε γίνει το κέντρο της αγγλικής κατασκοπείας στην Κρήτη, ότι οι Ανωγειανοί εκτέλεσαν το σαμποτάζ στη Δαμάστα, εξόντωσαν το γερμανικό φυλάκιο του λοχία Ολλενχάουερ ή Σήφη στην περιοχή Γενί Γκαβέ,⁴³ από τα Ανώγεια πέρασαν οι απαγωγείς του στρατηγού Κράιπε και ότι σε μερικά χωριά του νομού, οι κάτοικοι είχαν δημιουργήσει μικροεπεισόδια εις βάρος των Γερμανών.

Η μεγάλη εξερευνητική επιχείρηση θα γινόταν από οκτώ γερμανικά τάγματα συνολικής δυνάμεως 4.000 ανδρών, τα οποία θα κύκλωναν τον ορεινό όγκο του Ψηλορείτη. Ταυτόχρονα ο Γερμανός διοικητής Μύλλερ εξέδωσε διαταγή καταστροφής των Ανωγείων και εκτέλεσης όλων των ανδρών.⁴⁴ Με αυτόν τον τρόπο τα τοποθετεί στην κορυφή της πυραμίδας της αντίστασης, καθώς τα συνδέει με την απαγωγή του στρατηγού Κράιπε και τα κατονομάζει ως το κέντρο της αγγλικής κατασκοπείας.

Τη νύχτα 12 προς 13 Αυγούστου 1944 δύο γερμανικά τάγματα μεταφέρθηκαν με 30 αυτοκίνητα στο συνοικισμό των Ανωγείων Σείσαρχα. Από εκεί πεζοί προχώρησαν προς τα Ανώγεια. Καθώς πλησίαζαν στο χωριό, οι Ανωγειανοί σκοποί τους αντιλήφθηκαν και με το σύνθημα «*Τράγοι στ' αμπέλια*» ειδοποιήθηκαν οι κάτοικοι και αμέσως όσοι άνδρες διανυκτέρευαν στο χωριό, έφυγαν προς το βουνό. Μαζί τους πρόλαβαν και έφυγαν πολλά γυναικόπαιδα. Οι Γερμανοί κύκλωσαν το χωριό, εγκατέστησαν φυλάκια στους γύρω λόφους και σχημάτισαν διπλό κλοιό. Ήλπιζαν ότι μέσα στο χωριό θα έβρισκαν Άγγλους αξιωματικούς και αντάρτες. Την αυγή, ξεκίνησε η είσοδός τους στα Ανώγεια από πολλές κατευθύνσεις, πυροβολώντας στον αέρα για να τρομοκρατήσουν τους κατοίκους. Τους συγκέντρωσαν στην πλατεία, όπου διαβάστηκε η διαταγή της καταστροφής του χωριού. Στη συνέχεια, συνέλαβαν αρκετούς ηλικιωμένους και διέταξαν χιλιάδες γυναικόπαιδα, δίχως να τους επιτρέψουν να παραλάβουν έστω και λίγα τρόφιμα ή ρούχα, να σχηματίσουν φάλαγγα.

⁴³ Γεώργιος, Κάββος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο 1991, σ. 524-532

⁴⁴ Στο ίδιο, σ.543

Με ισχυρή συνοδεία Γερμανών στρατιωτών οδηγήθηκαν στο χωριό Πέραμα, σε απόσταση 30 χιλιομέτρων, όπου διασκορπίστηκαν σε διάφορα χωριά της επαρχίας Μυλοποτάμου.⁴⁵ Μετά την αναχώρηση των γυναικόπαιδων, ξεκίνησε η λεηλασία και εντέλει η ανατίναξη των σπιτιών με εκρηκτικές ύλες. Οι καταστροφές συνεχίστηκαν μέχρι τις 5 Σεπτεμβρίου 1944. Καταστράφηκαν 940 σπίτια, η κοινότητα και το σχολείο.

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής επιχείρησης τον Αύγουστο του 1944 επιβλήθηκαν κυρώσεις και εκτελέστηκαν κάτοικοι, ανάμεσά τους και γυναίκες, στα χωριά Γέργερη, Μάραθο, Σκούρβουλα, Σωκαρά, Γωνιές, Μαγαρικάρι, Πύργο, Δαμάστα, Νύβριτο, Καμαράκι, Αστυράκι και Καμαριώτη.⁴⁶ Κύκλωναν τα χωριά, συγκέντρωναν τους κατοίκους σε κεντρικά σημεία και με βάση ονομαστικής λίστας, την οποία προμηθεύονταν από Έλληνες συνεργάτες τους, οδηγούσαν στο εκτελεστικό απόσπασμα συγκεκριμένα άτομα. Την εκτέλεση παρακολουθούσαν οι συγκεντρωμένοι κάτοικοι, οι οποίοι δεν μπορούσαν στη συνέχεια να θάψουν τους νεκρούς τους, καθώς απαγορευόταν.⁴⁷

Ο αντικειμενικός στόχος των γερμανικών ταγμάτων ήταν να φτάσουν στο οροπέδιο της Νίδας, στην εκκλησία της Αναλήψεως του Χριστού από όλες τις κατευθύνσεις, έτσι ώστε να αποκλείσουν τη διαφυγή των ένοπλων ανταρτών προς το νότο και την περιοχή της Μεσαράς. Η γερμανική επιχείρηση της κύκλωσης και εξερεύνησης του Ψηλορείτη, παρά το γεγονός ότι χρησιμοποιήθηκε δύναμη 8 Ταγμάτων, περίπου 4.000 ανδρών, ωστόσο απέτυχε, καθώς δεν επιτεύχθηκε ο κύριος στόχος της εξόντωσης των Βρετανών Αξιωματικών και των ένοπλων αντάρτικων ομάδων που βρίσκονταν στο οροπέδιο της Νίδας. Η αποτυχία οφειλόταν σε σφάλμα του επιχειρησιακού σχεδίου, το οποίο δεν προέβλεπε την κίνηση γερμανικού τμήματος από τη νοτιοδυτική κατεύθυνση της επαρχίας Αμαρίου, με αποτέλεσμα να μείνει κενό και να διαφύγουν οι αντάρτες. Το σχέδιο προέβλεπε επίσης το συγχρονισμό των κινήσεων όλων των ταγμάτων, ο οποίος όμως δεν επιτεύχθηκε και έτσι δόθηκε ο απαιτούμενος χρόνος διαφυγής στις αντάρτικες δυνάμεις, οι οποίες διασκορπίστηκαν στις επαρχίες Μυλοποτάμου και Ρεθύμνης. Οι ένοπλοι αγωνιστές επέλεξαν να μην αντιταχθούν εναντίον μεγάλης δύναμης γερμανικού στρατού, ο οποίος ήταν πειθαρχημένος και άρτια εξοπλισμένος, καθώς αντιλαμβανόταν ότι δεν θα μπορούσαν να εμποδίσουν την άνοδο του στο οροπέδιο της Νίδας.

⁴⁵ Προφορική μαρτυρία Νικόλαου Φασουλά, Ανώγεια, 7 Σεπτεμβρίου 2020, αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

⁴⁶ Ι.Δ., Μουρέλλος, *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 2^ο, η Αντίστασις*, Β' Έκδοσις, Ηράκλειον Κρήτης 1950, σ. 771-790

⁴⁷ Απομνημονεύματα Γεώργιου Παπαδομιχελάκη, Μάραθος, προσωπικό αρχείο Φάνη Παπαδομιχελάκη

5. Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

5.1 Η αποχώρηση των Γερμανών

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1944, μετά το σχηματισμό της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στο Ηράκλειο των αντιπροσώπων των Νομαρχιακών Επιτροπών των Αντιστασιακών Οργανώσεων Ε.Ο.Κ. και ΕΑΜ με πρωτοβουλία του Αντ/ρχη Ανδρέα Νάθενα, στην οποία συζητήθηκε το ζήτημα της τήρησης της τάξεως κατά την αποχώρηση των Γερμανών και συμφωνήθηκε οι δύο οργανώσεις να θέσουν τις ένοπλες ομάδες τους υπό τις διαταγές του Στρατιωτικού Διοικητή. Έπρεπε να αποφασιστεί ο τρόπος της διοικήσεως του νομού Ηρακλείου τη συγκεκριμένη μεταβατική περίοδο, έως ότου αναλάβει τα καθήκοντά του ο αντιπρόσωπος της εθνικής κυβέρνησης. Μετά την υπογραφή του Πρακτικού Συνεργασίας μεταξύ Ε.Ο.Κ και ΕΑΜ, το οποίο αποδεχόταν ως στρατιωτικό υπεύθυνο του νομού Ηρακλείου, τον Ανδρέα Νάθενα, συμπεριλαμβάνοντας στο Επιτελείο του δύο αντιπροσώπους των οργανώσεων με όρο να μην αναμειγνύονται σε πολιτικά ζητήματα⁴⁸, εκδόθηκε διαταγή προς όλες τις αντάρτικες ομάδες. Οι ένοπλες ομάδες των δύο οργανώσεων θα χρησιμοποιούνταν ως όργανα τάξεως για τη διατήρηση της ασφάλειας κατά την αποχώρηση των εχθρικών στρατευμάτων, όφειλαν να πειθαρχήσουν δίχως να δημιουργούν επεισόδια μεταξύ τους και να μην προβούν σε πράξεις αντεκδίκησης εναντίον των Γερμανών και των Ελλήνων συνεργατών τους.⁴⁹

Ταυτόχρονα, ο Αντ/ρχης Ανδρέας Νάθενας προχωρούσε σε προπαρασκευαστικές ενέργειες για την τήρηση της τάξεως και απέστειλε διαταγή προς όλες τις αντάρτικες ομάδες να εγκαταλείψουν τα βουνά και να κατέβουν προς την περιοχή της πόλεως του Ηρακλείου, παρακολουθώντας την σύμπτυξη του εχθρού, καταλαμβάνοντας συγχρόνως τα εδάφη που εγκαταλείπει, χωρίς να τον ενοχλούν, για να αποφύγουν καταστροφές χωριών και εκτελέσεις κατοίκων.

Οι Γερμανοί είχαν ήδη αποχωρήσει από το νομό Λασιθίου, την επαρχία Βιάννου και υποχωρούσαν από όλες τις επαρχίες του νομού Ηρακλείου με αργό ρυθμό, διότι κατέστρεφαν τις αποθήκες πυρομαχικών και διάφορα τεχνικά οδικά έργα. Ο Ανδρέας Νάθενας για να

⁴⁸ Ανδρέας, Εμμαν., Νάθενας, *Άγνωστοι Πτωχάι της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1945*, Αθήναι 1978, σ.134

⁴⁹ Στο ίδιο, σ.136-137

μπορέσει να παρακολουθήσει τις κινήσεις των Γερμανών και να τηρήσει την τάξη στην πόλη του Ηρακλείου αποφάσισε τη συγκρότηση Στρατιωτικής Διοικήσεως νομού Ηρακλείου με έδρα το χωριό Προφήτη Ηλία.

Κατά τη διάρκεια της αποχώρησης των Γερμανών από τα χωριά προς την πόλη, την οποία παρακολουθούσαν οι αντάρτικες ομάδες από κοντινή απόσταση, δημιουργούνταν μικροεπεισόδια μεταξύ τους για το ποιος πρώτος θα κατελάμβανε τις θέσεις που εγκατέλειπαν οι εχθρικές δυνάμεις. Έτσι, δημιουργούνταν αυτοδικίες και προέβαιναν σε εκτελέσεις των θεωρούμενων ως προδοτών. Η Χωροφυλακή ήταν ανίκανη να τηρήσει την τάξη. Πολλοί κάτοικοι των χωριών και της πόλεως πήραν όπλα που είχαν κρύψει και την τελευταία στιγμή δημιουργούσαν νέα αντάρτικα σώματα, για να προσκολληθούν στα ήδη υπάρχοντα, με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο αριθμός των οπλοφόρων.

Ο στρατιωτικός διοικητής για να προλάβει διένεξη μεταξύ των δύο Οργανώσεων και προς αποκατάσταση της ομαλότητας για να δοθούν εξηγήσεις από τις δύο πλευρές, συνεκάλεσε σύσκεψη στον Προφήτη Ηλία, στην οποία πήραν μέρος οι αρχηγοί και καπετάνιοι της Ε.Ο.Κ και του ΕΑΜ. Αποφασίστηκε η παραλαβή των όπλων των Γερμανών αποκλειστικά για την ενίσχυση του Εθνικού Στρατού.⁵⁰ Ταυτόχρονα δημιουργήθηκε ένα σύνταγμα πεζικού με την ονομασία 3^ο Κρητών υπ' αριθ. 43, προς τιμήν του 43^{ου} Συντάγματος Πεζικού, το οποίο πολέμησε στην Αλβανία. Για τη συγκρότηση του χρησιμοποιήθηκαν αξιωματικοί και άνδρες και των δύο Οργανώσεων με δίκαιη αναλογία.

Στις 30 Σεπτεμβρίου 1944, ενώ επρόκειτο να γίνει η αποχώρηση των Γερμανών από το Ηράκλειο, εκδόθηκε προπαρασκευαστική διαταγή κινήσεως και εγκατάστασης στην πόλη σε συγκεκριμένες θέσεις των ενόπλων αντάρτικων ομάδων των οργανώσεων Ε.Ο.Κ.- ΕΑΜ. Οι Γερμανοί είχαν ήδη δημιουργήσει ένα προγεφύρωμα, το οποίο είχε αποστολή να καλύψει την αποχώρηση προς το Ρέθυμνο όλων των στρατιωτικών δυνάμεων που είχαν συγκεντρωθεί μέσα στην πόλη του Ηρακλείου. Ο Γερμανός διοικητής είχε ζητήσει να συναντηθεί ο ίδιος ή κάποιος αντιπρόσωπος με τον στρατιωτικό διοικητή Ανδρέα Νάθενα για να ζητήσει να παραμείνουν οι αντάρτικες ομάδες σε μια απόσταση 10-15 χιλιομέτρων, ώστε να αποφευχθούν οι μεταξύ τους συμπλοκές, έως ότου εγκαταλείψουν την πόλη. Ο Έλληνας Διοικητής αρνήθηκε, κατόπιν συστάσεων του εκπροσώπου του Συμμαχικού Στρατηγείου Μέσης Ανατολής, Τομ Νταμπάμπιν, διότι δεν τις ενέκρινε το Στρατηγείο. Την ίδια περίοδο επέστρεψε από το Κάιρο και ο Μανώλης Μπαντουβάς.

⁵⁰ Στο ίδιο, σ.154

Το μεσημέρι της 11^{ης} Οκτωβρίου 1944 οι Γερμανοί αποχώρησαν από την πόλη του Ηρακλείου. Δεν πραγματοποιήθηκε καμία επίσημη συνάντηση μεταξύ του Γερμανού Διοικητή του προγεφυρώματος και του Γερμανού Φρουράρχου με οποιονδήποτε αρχηγό των ενόπλων ανταρτών ούτε και με τον Έλληνα Στρατιωτικό Διοικητή ή εκπρόσωπο του επιτελείου του για να συζητηθεί η παράδοση της πόλεως. Το Ηράκλειο δεν παραδόθηκε και δεν παραλήφθηκε από κανέναν και ούτε συντάχθηκε πρωτόκολλο παραδόσεως και παραλαβής της πόλεως, του λιμανιού και του αεροδρομίου.

5.2 Η αποτροπή των «Δεκεμβριανών»

Στις 3 Δεκεμβρίου 1944 ο κρητικός λαός πληροφορείται από ραδιοφωνικό μήνυμα του πρωθυπουργού της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας Γεώργιου Παπανδρέου, ότι στην Αθήνα είχαν αρχίσει τα «Δεκεμβριανά», δημιουργώντας τους ανησυχία και φόβο μήπως ο εμφύλιος επεκταθεί και στην Κρήτη.

Ο στρατιωτικός και πολιτικός διοικητής Κρήτης Νικόλαος Παπαδάκης και πολλοί αντιστασιακοί παράγοντες ξεκίνησαν να λαμβάνουν προληπτικά μέτρα με σκοπό να αποφευχθεί η δημιουργία «Δεκεμβριανών» στην Κρήτη και η επέκταση του εμφυλίου πολέμου, ο οποίος θα είχε ανυπολόγιστες συνέπειες και για τις μελλοντικές γενιές, κυρίως εξαιτίας της «βεντέτας» που θα ακολουθούσε. Είχε ήδη αρχίσει να δημιουργείται δυσμενής και ηλεκτρισμένη ατμόσφαιρα μεταξύ των οπαδών των αντίθετων οργανώσεων Ε.Ο.Κ.-ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, λόγω των πληροφοριών, οι οποίες ήταν διογκωμένες και αντίθετες βάση της ιδεολογίας της εκάστοτε παράταξης, για την εξέλιξη των «Δεκεμβριανών» στην Αθήνα.

Ο Νικόλαος Παπαδάκης φθάνει στο Ηράκλειο και μαζί με τον Ανδρέα Νάθενα συγκαλούν σύσκεψη με τους καπετάνιους και τις Νομαρχιακές Επιτροπές και των δύο Οργανώσεων. Υπέγραψαν διάγγελμα, με το οποίο διαβεβαίωναν τον κρητικό λαό για την διαφύλαξη των ελευθεριών του και των δημοκρατικών αξιών και ότι θα αποτρέψουν οποιαδήποτε απόπειρα επιβολής δικτατορίας ή επαναφοράς της Μοναρχίας.⁵¹

⁵¹ Εφημερίδα «Ελεύθερη Κρήτη», 6 Δεκεμβρίου 1944, αρ. τ. 47, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%ce%b8%ce%b5%cf%81%ce%b7-%ce%ba%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b7-174/>

Εφημερίδα «Ελεύθερη Κρήτη», 5 Δεκεμβρίου 1944, αρ. τ. 46, σ. 2, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%ce%b8%ce%b5%cf%81%ce%b7-%ce%ba%cf%81%ce%b7%cf%84%ce%b7-388/#5fc76e97eba2b-2>

Παρ' όλες τις προληπτικές ενέργειες, η κατάσταση εξακολουθεί να είναι κρίσιμη. Δημιουργούνται αιματηρά επεισόδια και συμπλοκές μεταξύ των αντίπαλων οργανώσεων στην πόλη και σε χωριά της επαρχίας. Το πρωί της 29^{ης} Ιανουαρίου 1945 ο καπετάνιος Μανώλης Μπαντουβάς, καθώς την προηγούμενη μέρα είχαν φονεύσει ένα μέλος της ομάδας του, επικεφαλής ενός σώματος 50 ένοπλων ανδρών φθάνει στον συνοικισμό Πόρος του Ηρακλείου, όπου βρισκόταν φυλάκιο του εφεδρικού ΕΛΑΣ και αφοπλίζει τους άνδρες του. Στη συνέχεια κατευθύνεται στα γραφεία του ΕΛΑΣ για να τα καταλάβει, εν αγνοία της στρατιωτικής διοίκησης.⁵² Σε ελάχιστο χρονικό διάστημα, τα πυρά είχαν γενικευθεί σε ολόκληρη την πόλη. Όλες οι αντάρτικες ομάδες σπεύδουν να καταλάβουν επίκαιρες θέσεις σε πλατείες, σταυροδρόμια, στέγες σπιτιών. Τα επεισόδια επεκτείνονται και στους συνοικισμούς εκτός πόλεως και στα υψώματα. Ολόκληρη η πόλη και η γύρω περιοχή είχε μεταβληθεί σε πεδίο μάχης. Μετά από πολλές προσπάθειες και δυσκολίες ο Αντ/ρχης Ανδρέας Νάθενας και ο Ανθ/γος Εμμ. Κεφαλογιάννης πέτυχαν την κατάπαυση του πυρός. Η μάχη διήρκησε όλη τη μέρα.⁵³ Απολογισμός της σύρραξης 10 νεκροί και 19 τραυματίες.⁵⁴

Το βράδυ της 29^{ης} Ιανουαρίου 1944, μετά την αποκατάσταση της τάξης στην πόλη του Ηρακλείου, πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στα γραφεία της στρατιωτικής διοίκησης, στην οποία πήραν μέρος εκπρόσωποι των Οργανώσεων Ε.Ο.Κ-ΕΑΜ, αλλά και οι αρχηγοί των ενόπλων αντάρτικων ομάδων. Εξετάστηκε η δημιουργηθείσα κατάσταση από τις συμπλοκές των δύο παρατάξεων και συζητήθηκαν οι τρόποι αντιμετώπισής της το επόμενο διάστημα. Η πρώτη απόφαση που πάρθηκε ήταν να εγκαταλείψουν το επόμενο πρωί την πόλη όλες οι ένοπλες ομάδες και την τήρηση της τάξεως να αναλάβει ο νεοσυσταθείς Εθνικός Στρατός. Η αποχώρηση των ενόπλων των αντάρτικων ομάδων πραγματοποιήθηκε χωρίς κανένα επεισόδιο. Ταυτόχρονα εκδόθηκε διαταγή για τη διάλυσή τους.⁵⁵ Οι αρχηγοί των δύο Οργανώσεων, συμμορφούμενοι, ανακάλεσαν τους άνδρες τους. Οι αντάρτες παρέδωσαν τον οπλισμό τους και αποχώρησαν με ειρηνικό τρόπο.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η Κρήτη ήταν η μόνη περιοχή της Ελλάδας, στην οποία αποφεύχθηκαν τα «Δεκεμβριανά». Αυτό οφειλόταν στην ιδιοσυγκρασία και στις ιδιαιτερότητες του κρητικού λαού όσον αφορά τις πολιτικές του πεποιθήσεις. Οι Κρητικοί,

⁵² Ανδρέας, Εμμ., Νάθενας, *Άγνωστοι Πτωχάι της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1945*, Αθήνα 1978, σ.236-238

⁵³ Εφημερίδα «*Ελεύθερη Γνώμη*», 1 Φεβρουαρίου 1945, αρ.τ.67, σ.2, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%b5%ce%bb%ce%b5%cf%85%ce%b8%ce%b5%cf%81%ce%b7-%ce%b3%ce%bd%cf%89%ce%bc%ce%b7-624/#5fc89dd1f214c-2>

⁵⁴ Εφημερίδα «*Νίκη*», 1 Φεβρουαρίου 1945, αρ.τ.84, σ.2, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr/newspaper-article/%ce%bd%ce%b9%ce%ba%ce%b7-58/>

⁵⁵ Στο ίδιο, σ.241-242

στην συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν αντιβασιλικοί, με δημοκρατικές πολιτικές πεποιθήσεις και με ισχυρή εθνική συνείδηση. Ήταν, επίσης, τοπικιστές, υπό την έννοια της αγάπης στην ιδιαίτερη πατρίδα τους, ανυπότακτοι και προκατειλημμένοι με την ατομική τους ιδιοκτησία. Αυτά τα χαρακτηριστικά τους καθιστούσαν ακατάλληλους για να αποδεχθούν αδιαμαρτύρητα τις κομμουνιστικές θεωρίες. Το ΕΑΜ δεν κατόρθωσε να έχει, όπως στην ηπειρωτική Ελλάδα, την πρωτοκαθεδρία στην αντίσταση κατά των δυνάμεων κατοχής. Ακόμη, οι ένοπλες δυνάμεις που το εξέφραζαν, δεν κατόρθωσαν να αποκτήσουν την απαιτούμενη ισχύ για να εξουδετερώσουν τις αντίπαλες αντάρτικες ομάδες. Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, ότι τα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ Ηρακλείου βρισκόταν μέχρι και τα τέλη του 1943 ουσιαστικά υπό τις διαταγές του Μανώλη Μπαντουβά, ενός ανθρώπου με δημοκρατικά ιδεώδη αλλά και εθνικιστή. Η δύναμη των εθνικιστικών αντιστασιακών οργανώσεων (Μπαντουβάς-Πετρακογιώργης) υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για να μην αναπτυχθούν Τάγματα Ασφαλείας, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κομμουνιστές.

Η περίοδος από τον Αύγουστο του 1944 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1945 υπήρξε θυελλώδης. Ωστόσο, με την ψύχραιμη και λογική στάση που επέδειξαν η στρατιωτική διοίκηση, οι αντιπρόσωποι και αρχηγοί των ενόπλων αντάρτικων ομάδων των δύο Οργανώσεων, παρά τις βαθιές τους αντιθέσεις, αποτράπηκε ο εμφύλιος σπαραγμός στο νησί.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Δύο χρόνια σχεδόν μετά την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Κρήτη είχε περιέλθει στην κυριαρχία των δυνάμεων του Άξονα, με τους Ιταλούς να αναλαμβάνουν τη διοίκηση του νομού Λασιθίου και τους Γερμανούς το υπόλοιπο νησί. Κατόπιν, οι εμπόλεμοι σκόπευαν να αναβαθμίσουν το ρόλο της Κρήτης σε βάση επιχειρήσεων και ορμητήριο εναντίον των αντίπαλων δυνάμεων στην περιοχή. Στην κατάρτιση των σχεδίων τους δεν υπολόγισαν μία σημαντική συνιστώσα, την ύπαρξη του ισχυρού τοπικού παράγοντα. Η αντίδραση του ντόπιου πληθυσμού υπήρξε άμεση και αποφασιστική, όχι μόνο κατά τη διάρκεια της γερμανικής εισβολής, αλλά και αμέσως μετά τη συνθηκολόγηση των Συμμάχων στο Ηράκλειο.

Εξαρχής δρομολογείται η Κρητική Αντίσταση, η οποία θεωρείται πρωτοποριακή, καθώς είναι η πρώτη που ξεκινά στον ελλαδικό, πιθανότατα και στον βαλκανικό χώρο. Η οργάνωσή της δεν θα μπορούσε παρά να επηρεαστεί από τις συνθήκες του τόπου, που δεν άντεχαν τη συντήρηση μεγάλων μόνιμων αντάρτικων ομάδων, όπως στην ηπειρωτική Ελλάδα. Η πλειονότητα των αντιστασιακών ομάδων ήταν προσωποπαγείς και σχηματιζόταν γύρω από κάποια ισχυρή τοπική φυσιογνωμία, η οποία περνούσε στην παρανομία μετά τη συμμετοχή της στη Μάχη της Κρήτης. Η σπουδαιότερη αντάρτικη οργάνωση είναι του καπετάνιου Μανώλη Μπαντουβά, διότι είναι ένοπλη, ενωτική και η μεγαλύτερη. Στις τάξεις της περιελάμβανε ανθρώπους όλων των πολιτικών πεποιθήσεων, Βενιζελικούς, Λαϊκούς (δεξιούς) και Αριστερούς. Αυτή της η ιδιομορφία προκάλεσε ποικίλες διακυμάνσεις στις σχέσεις τους με τους Άγγλους, οι οποίοι ακολουθούσαν διαταγές από το Συμμαχικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Η ομάδα του Γεώργιου Πετρακογιώργη είναι η δεύτερη σπουδαία αντάρτικη οργάνωση στην Κρήτη, η οποία θα συνεργαστεί με τους Βρετανούς πράκτορες στη διενέργεια σαμποτάζ. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε Αρχηγός της Κρητικής Αντίστασης και ούτε τολμήθηκε από κανένα καπετάνιο ο σφετερισμός του τίτλου αυτού κατά τη διάρκεια της κατοχής.

Σε μερικές δεκάδες άνδρες υπολογίζεται η δύναμη της κάθε αντάρτικης ομάδας. Οι αντάρτες στην πλειοψηφία τους ήταν κτηνοτρόφοι. Ο συσχετισμός δυνάμεων ανάμεσα στους Γερμανούς και στους ενόπλους αγωνιστές δεν επέτρεπε αναμετρήσεις στα πεδινά μέρη. Έτσι ορμητήριο και καταφύγιο του αγώνα γίνεται ο Ψηλορείτης. Τα Ανώγεια, τα χωριά του νομού Ηρακλείου (Μαγαρικάρι, Ζαρός, Βορίζια, Γωνιές) στους πρόποδες του βουνού, παίζανε

σημαντικό ρόλο στην Αντίσταση, όχι μόνο στελεχώνοντας τις πιο ισχυρές ομάδες αλλά και δίνοντας καταφύγιο σε κάθε κυνηγημένο. Το βουνό, επίσης, εξασφάλιζε φαγητό στους αγωνιστές. Ο ανεφοδιασμός τους, τους επιτρέπει να εξελιχθούν σε αρκετά ευέλικτες, αυτοδύναμες και βιώσιμες πολεμικές μονάδες. Αυτό το αναμφισβήτητο πλεονέκτημα, αντισταθμίζεται από ένα σοβαρό μειονέκτημα. Δεν υπάρχει οργανικός δεσμός και συντονισμός δράσης ανάμεσα στις αντάρτικες ομάδες.

Αυτή την έλλειψη συντονισμού αναπλήρωσε έως ένα βαθμό και εκμεταλλεύτηκε η αγγλική καθοδήγηση, της οποίας ο ρόλος υπήρξε σημαντικός και αποφασιστικός για την αντίσταση στην Κρήτη. Οι Άγγλοι ανέλαβαν δράση από το φθινόπωρο του 1941 με στόχους την απομάκρυνση των στρατιωτών τους και επιλεγμένων Ελλήνων από το νησί, τη συλλογή και μετάδοση πληροφοριών προς το Γενικό Στρατηγείο Μέσης Ανατολής, τη διοργάνωση σαμποτάζ και την οργάνωση της Αντίστασης με συντονισμό ντόπιων παραγόντων και με κατεύθυνση όχι την ανοιχτή δράση, αλλά την προετοιμασία μιας εξέγερσης επικουρικής σε συμμαχική απόβαση. Την προοπτική της απόβασης συντηρούσαν οι Βρετανοί, που προσπάθησαν να διαχειριστούν τις ντόπιες οργανώσεις και στην πορεία να απομονώσουν το ΕΑΜ. Η ίδρυση της Ε.Ο.Κ. από τον επικεφαλής της αγγλικής συμμαχικής αποστολής στην Κρήτη, εξασφαλίζοντας τη συνεργασία των οπλαρχηγών Μπαντουβά και Πετρακογιώργη, έγινε την κατάλληλη στιγμή, καθώς προκρίθηκε ως εναλλακτική λύση απέναντι στο αναπτυσσόμενο ΕΑΜ.

Οι αντιστασιακές ενέργειες προκάλεσαν τη βίαιη αντίδραση των κατακτητών, οι οποίοι εφαρμόζοντας τρομοκρατικές τακτικές προσπάθησαν να αποτρέψουν τον πληθυσμό από την υποστήριξη ενδεχόμενης συμμαχικής απόβασης. Ξεκίνησε η αθρόα σύλληψη ανδρών και γυναικών. Οι εκτελέσεις αυξανόταν σταδιακά, με στοχοποίηση ολόκληρου του πληθυσμού δίχως διάκριση φύλου και ηλικίας «μη ενόχων».

Η σταδιακή αποχώρηση των Γερμανών από τις επαρχίες του νομού Ηρακλείου, στα τέλη Αυγούστου 1944 δεν έγινε αναίμακτα, αλλά μέσα σε κλίμα τρομοκρατίας και συστηματικής λεηλασίας του πληθυσμού. Μέσα στο δεύτερο δεκαπενθήμερο ισοπεδώθηκαν χωριά, εκτελέστηκαν και συνελήφθησαν εκατοντάδες άτομα. Το τίμημα για τον κρητικό λαό υπήρξε εξαιρετικά βαρύ. Εν κατακλείδι, αξίζει να τονιστεί η ηθική αξία και η ιδιαίτερη σημασία της βοήθειας που προσέφερε ο κρητικός λαός στον συμμαχικό αγώνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πρωτογενείς πηγές:

Αδημοσίευτες πηγές:

- Απομνημονεύματα Αγγελικής Μενακάκη, ιδιωτικό αρχείο Αντώνη Ξηρουδάκη, Μαγαρικάρι Ηρακλείου
- Ιδιωτικό αρχείο εκπολιτιστικού συλλόγου Μαγαρικάριου «Ο Καπετάν Πετρακογιώργης», Ηράκλειο
- Ημερολόγιο Γεώργιου Παπαδομιχελάκη και απομνημονεύματα Μιχάλη Παπαδομιχελάκη, ιδιωτικό αρχείο Φάνη Παπαδομιχελάκη, Μάραθος Ηρακλείου

Αρχείο Βικελαίας Βιβλιοθήκης Ηρακλείου:

- Αρχείο Ανδρέα Νάθενα, 1944-1945, φακ. Α.Σ.Δ. Κρήτης «Έκθεσις πεπραγμένων δια το χρονικό διάστημα από Αυγούστου 1944-Μαρτίου 1945 της στρατιωτικής διοικήσεως Ν. Ηρακλείου».
- Αρχείο Εμμανουήλ Μπαντουβά, 1941-1945, φακ. 1
- Αρχείο Νικόλαου Σακλαμπάνη, 1944-1946, φακ. 1-2
- Αρχείο Στρατή Βελουδάκη, 1944, φακ. 1-5

Αρχείο εφημερίδων Βικελαίας Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, <http://vikelaia-epapers.heraklion.gr> :

- «Ελεύθερη Κρήτη»
- «Ελεύθερη Γνώμη»
- «Κρητικός Κήρυξ»
- «Νίκη»

Αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή:

- Προφορική μαρτυρία Ζαχαρία Ζαχαράκη, Κρουσώνας, 14 Ιουλίου 2020
- Προφορική μαρτυρία Αικατερίνης Μακρογιαννάκη, Γωνιές Μαλεβιζίου, 7 Σεπτεμβρίου 2020
- Προφορική μαρτυρία Βασίλη Μιχαλάκη, Γωνιές Βαλεβιζίου, 7 Σεπτεμβρίου 2020
- Προφορική μαρτυρία Μανώλη Μιχαλάκη, Γωνιές Μαλεβιζίου, 7 Σεπτεμβρίου 2020
- Προφορική μαρτυρία Νικόλαου Φασουλά, Ανόγεια, 7 Σεπτεμβρίου 2020
- Προφορική μαρτυρία Αντώνη Χουστουλάκη, Κισσοί, 14 Σεπτεμβρίου 2020

Δήμος Ανωγείων, *Το σαμποτάζ της Δαμάστας*, 12 Αυγούστου 2017,
<https://www.youtube.com/watch?v=iuZE1y5xuf4>

Ηχητικό ντοκουμέντο: Πετράκης Κωστής, Περιγραφή για το σαμποτάζ στο αεροδρόμιο
Ηρακλείου Κρήτης, 13/14 Ιουνίου 1942,
<https://www.youtube.com/watch?v=hqm3E3evTPk&t=1s>

Μουσείο Εθνικής Αντίστασης Κρήτης, «*αρχείο του βουνού*» καπετάν Μαν. Μπαντουβά.

B. Δευτερογενείς πηγές (βιβλιογραφία):

Θεοδωράκης, Ασκληπιός Γ., *Η Εθνική Αντίστασις Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειον Κρήτης

Θεοδωράκης, Ασκληπιός Γ., *Η Εθνική Αντίστασις Κρήτης*, τ.Δ', Ηράκλειον Κρήτης 1977

Θεοδωράκης, Ασκληπιός Γ., *Η Εθνική Αντίστασις Κρήτης, Μέση Ανατολή, 1941-1945*,
Ηράκλειον Κρήτης

Κάββος, Γεώργιος, *Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης, 1941-1945*, Ηράκλειο
1991

Καλογεράκης, Γεώργιος, *Γερμανική Κατοχή και Αντίσταση στα χωριά του Δήμου Καστελλίου*,
τ. Β', Πολιτιστικός Σύλλογος Καστελλίου Πεδιάδος, Ηράκλειο 2009

Καρέλλης, Μανόλης, *Ιστορικά σημειώματα για την Κρήτη: από την Επανάσταση του 1866 ως
την Κατοχή: με ανατύπωση της εκθέσεως ωμοτήτων των Καζαντζάκη, Καλιτσουνάκη*,
πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2005

Μαθιουδάκης, Αλέκος, *Αραβάνες (Ψηλορείτης)*, Αθήνα 1984

Μανουκάκη-Μεταξάκη, Άννα, Κουτεντάκης, Γεώργιος, Φάκαρος, Αντώνης, *Πολεμικά
Ημερολόγια Αντώνη Φάκαρου, Γιώργη Κουτεντάκη, 1941-1942*, Δήμος Ηρακλείου 2011

- Μουρέλλος, Ι.Δ., *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 1^{ον}, Β' Έκδοσις*, Ηράκλειον Κρήτης 1950
- Μουρέλλος, Ι.Δ., *Η μάχη της Κρήτης, Μέρος 2^{ον}, η Αντίστασις*, Β' Έκδοσις, Ηράκλειον Κρήτης
- Νάθενα Ανδρέα Εμμαν., Συνταγματάρχου Ε.Α., *Άγνωστοι Πτυχαί της Εθνικής Αντιστάσεως, 1941-1945*, Αθήναι 1978
- Νικολουδάκης, Δημήτρης Α., *Το ολοκαύτωμα της Δαμάστας*, Ηράκλειο 1982
- Παναγιωτάκης, Γεώργιος Ι., *Ντοκουμέντα από τη Μάχη και την Αντίσταση της Κρήτης, 1941-1945*, Έκδοση 3^η, Ηράκλειο 2007
- Παπαγεωργίου, Κώστας, *Η αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, 1941-1944 (Χρονικό από τα Πρακτικά της Βουλής)*, Αθήνα 1984
- Πατεράκης, Γιώργης Μ., *Ο Καπετάν Πετρακογιώργης, Σύλλογος Μεσσαριτών «Η Γόρτυς»*, 1983
- Σάββας, Δημήτρης, *Μοίρες, Από την Κοινότητα στον Δήμο*, Δήμος Φαιστού 2017
- Σανουδάκης, Αντώνης Κ., *Ανεξάρτητοι αντάρτες, καπετάν Βασίλη Πατεράκη*, Κνωσός 1998
- Σανουδάκης, Αντώνης Κ., *Αντάρτικες στρατιές, καπετάν Αντώνη Χναράκη*, Κνωσός, Αθήνα 1985
- Σανουδάκης, Αντώνης Κ., *Από την έδρα στο λημέρι, Γιώργη Τσαντηράκη, Αρχηγού του Εφεδρικού ΕΛΑΣ Χερσονήσου*, Ταξιδευτής, Αθήνα 2013
- Σανουδάκης, Αντώνης Κ., *«Επιχείρηση Κράιπε»*, Γιώργη Τυράκη, Κνωσός 1985
- Σανουδάκης, Αντώνης Κ., *Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα*, εκδόσεις Κνωσός 1979
- Χαλκιαδάκης, Εμμανουήλ Γ., *Τυμπάκι Ηρακλείου Κρήτης*, Δήμος Φαιστού, Ηράκλειο 2015

Χαροκόπου, Γ., *Η απαγωγή του στρατηγού Κράιπε*, εκδόσεις ΙΔΗ, Αθήνα 1973

Χατζηπατέρας, Κώστας Ν., Φαφαλιού Μαρία Σ., *Μαρτυρίες Κρήτη, 1941*, Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1993

Beevor, Antony, *Κρήτη, Η Μάχη και η Αντίσταση*, Βικελαία Βιβλιοθήκη Δήμου Ηρακλείου, Ηράκλειο 1999

Fleisher, Hagen, *Η Μάχη της Κρήτης*, τ.2^{ος}, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ο Αντώνης Χουστουλάκης από τους Κισσούς, μέλος της αντάρτικης ομάδας του Πετρακογιώργη, αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

Ο Νικόλαος Φασουλάς, κάτοικος Ανωγείων, αρχείο Μάρθας Δερνεκτσή

Η έξοδος στο βουνό. Ο καπετάνιος Πετρακογιώργης με όλη του την οικογένεια. Ιδιωτικό αρχείο εκπολιτιστικού συλλόγου «Ο Καπετάν Πετρακογιώργης», Μαγαρικάρι